امام رضا علیه السلام

۱۴

نماز در سیره و سخن معصومین علیهم السلام

محمود ابادری

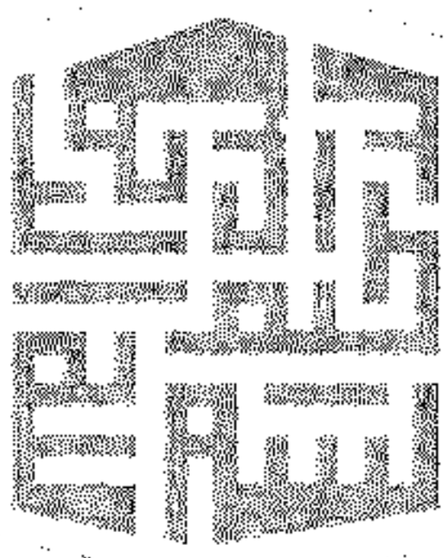

نماز در سیره و سخن معصومین ۱۴ - امام زمان علیه‌السلام
محمود اباذری
مؤسسه فرهنگی- انتشاراتی ستاد اقامهٔ نماز
محمدحسین مؤیدی ( )
فاطمه مهدیان‌فر
۱۵۰۰ نسخه
دوم - زمستان ۱۴۰۱
بوستان کتاب
۴۰۰۰۰۰ ریال

۱. تهران، میدان فلسطین، انتشارات ستاد اقامه نماز
تلفن: ۸۸۹۰۰۰۵۹
۲. دفاتر ستادهای اقامه نماز سراسر کشور
۳. خرید از طریق سایت
۴. خرید فایل الکترونیکی از سایت‌های طاقچه
۹۷۸-۹۶۴-۵۳۷-۲۴۷-۵
۹۷۸-۹۶۴-۵۳۷-۲۳۵-۲

فیپا

اباذری، محمود، ۱۳۴۹ - گردآورنده
امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف / گردآوری و تدوین محمود اباذری.
تهران: ستاد اقامه نماز، ۱۴۰۰.
۹۶ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س‌م.
نماز در سیره و سخن معصومین؛ ۱۳.
۹۷۸-۹۶۴-۵۳۷-۲۳۵-۲ دوره؛ ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۷-۲۴۷-۵: ۳۰۰۰۰۰ ریال
فیپا
کتابنامه: ص. ۹۵-۹۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
محمدبن حسین عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، امام دوازدهم، ۲۵۵ ق. -- عبادات
Muhammad ibn hasssan, Imam XII -- Occultation
نماز
Salat
دعای امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف
Prayer of Imam zaman
ستاد اقامه نماز
BP۵۱/۳۵
۲۹۷/۹۵۹
۸۷۵۸۲۴۸
فیپا

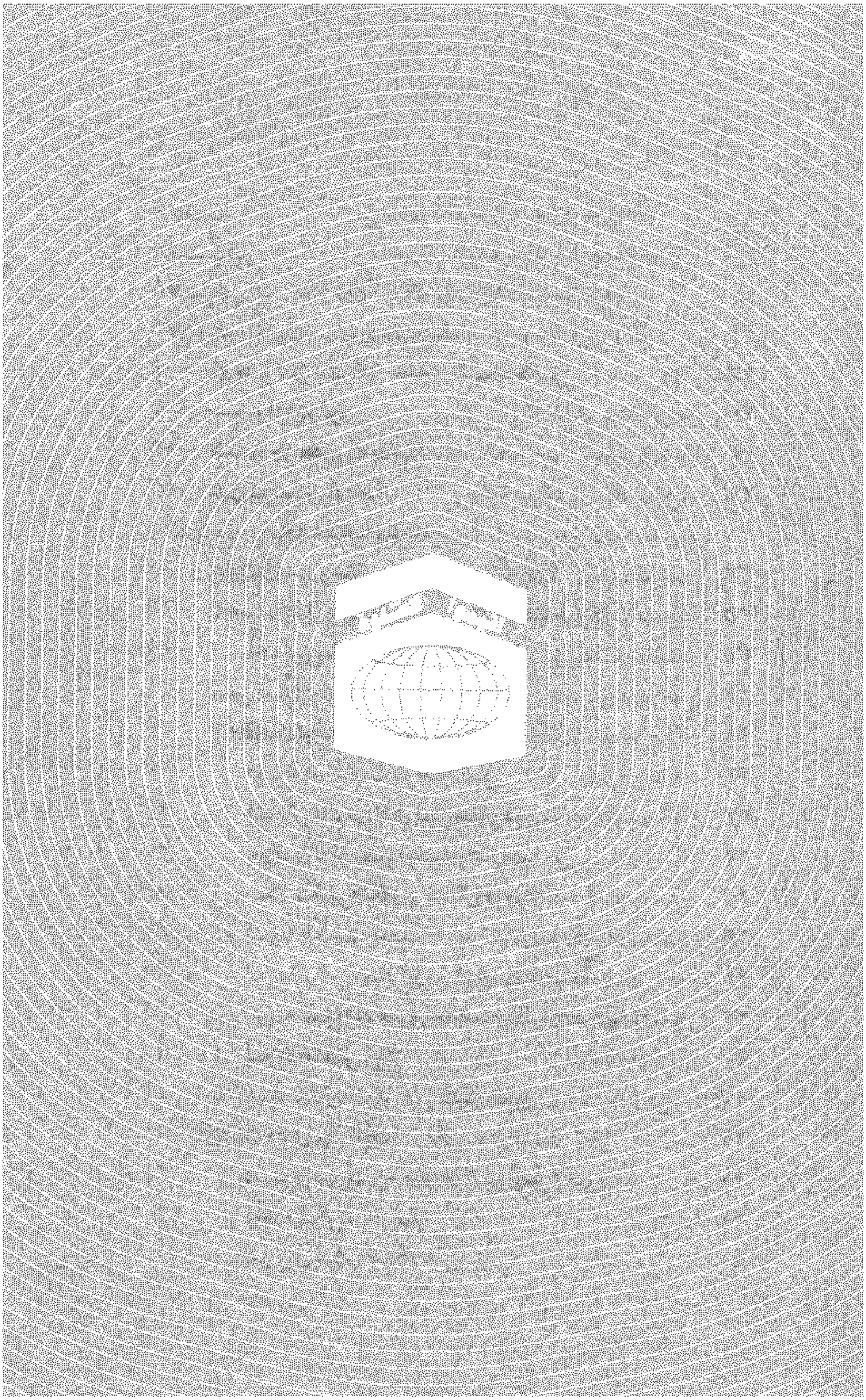

فهرست مطالب

مقدمه ۹
پیشگفتار ۱۱
فصل اول: امام زمان ﷺ در یک نگاه ۱۵
فصل دوم: دوران پنهان زیستن ۲۳
تهجد و نماز شب اهل خانه در شب میلاد نور ۲۵
سجده در بدو تولد ۲۶
شب را جزکسی به پاخیزا ۲۶
غرق در نماز و یاد خدا ۲۷
فصل سوم: دوران غیبت صغرا ۳۱
زیارت آل یس و سلام به الگوی نمازگزاران ۳۳
تاخیر نماز اول وقت و محروم شدن از رحمت پرودگار ۳۵
آنچه بینی شیطان را به خاک می‌مالد! ۳۶
لباس نمازگزار از جنس پوست حیوانات ۳۸
از آگاهان بپرسید ۳۹
فوت امام جماعت در حین نماز ۴۱
فراموش کردن اذکار نماز جعفر طیار ۴۳
خواندن سورهٔ قدر، توحید و همزه در نماز ۴۴
حکم تکبیر هنگام برخاستن در نماز ۴۵
نماز با انگشتر حدید ۴۶
نماز با لباسی که غیرمسلمان بافته است ۴۶
سجدهٔ سهوی بر چیزی که سجده بر آن صحیح نیست ۴۶
نماز با کفش روباز ۴۷
همراه داشتن اشیاء آهنی هنگام نماز ۴۷
کیفیت دعای «إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِي...» در ابتدای نماز ۴۷
دست بر صورت و سینه کشیدن پس از قنوت ۴۸
سجدهٔ شکر پس از نماز ۴۹
نماز روی مرکب هنگام ضرورت ۵۰

فهرست مطالب

ملحق شدن به نماز جماعت در رکوع ۵۰
سجده و نماز در حرم مطهر اهل‌بیت ۵۰
تسبیح در دست گرفتن در حال نماز ۵۱
تسبیح را با دست چپ گرفتن در نماز ۵۱
فصل چهارم: دوران غیبت صغرا ۵۳
پدر و مادرم به فدایش! ۵۵
ماجرای تشرف مرحوم ملا محمدتقی مجلسی ۵۷
مراقب باش این‌گونه نباشی! ۵۸
مسجد سهله و مسجد جمکران، کانون توجه منتظران ۵۹
نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ۶۲
فلسفهٔ تکرار آیهٔ «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» ۶۲
وظائف منتظران ۶۴
فصل پنجم: دوران ظهور و حکومت جهانی ۶۹
ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، ظهور حاکمیت و عبادت ناب ۷۱
عبادتی بی‌نظیر ۷۲
اقامه نماز در گسترهٔ جهانی ۷۶
اقتدای عیسی بن مریم به حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ۷۸
مسجد پایگاه مصلح جهانی ۸۰
مسجد دارالعباده و دارالاماره ۸۱
طنین‌انداز شدن بانگ اذان در سراسر جهان ۸۳
وجوب نماز جمعه و نماز عید فطر و عید قربان ۸۵
توسعه مساجد ۸۶
یاران امام، شیران روز و عابدان شب ۸۷
خاتمه ۸۹
نماز بر پیکر مطهّر خاتم اوصیاء ۸۹
منابع و مآخذ ۹۳

امام زمان علیه السلام

مقدمه

«وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ؛ و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما، (مردم را) هدایت می‌کردند؛ و انجام کارهای نیک و برپاداشتن نماز و ادای زکات را به آنها وحی کردیم؛ و تنها ما را عبادت می‌کردند».[1]

انسان برترین مخلوق خداست و برای هدفی والا آفریده شده است و آن بندگی خدای یگانه است و در سایه این پرستش استعدادهای او شکوفا می‌شود و می‌تواند در مسیر کمال قرار گرفته و ماندگار شود.

بندگی کن تا که سلطانت کنند

تن رها کن تا همه جانت کنند

او در این راه نورانی نیازمند اسوه، مرشد و راهنماست و بهترین راهنما برگزیدگان خدای متعال یعنی انبیاء و اولیاء هستند. آری آن‌ها می‌توانند راه و رسم بندگی را به ما بیاموزند و ما را خدایی کنند و به سر منزل مقصود برسانند.

میراث پیامبراعظم ﷺ برای آینده امت اسلامی کتاب خدا (قرآن) و اهل بیت مطهر اوست. در زیارت جامعه کبیره در توصیف اهل بیت علیهم‌السلام می‌خوانیم: «إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَ عَلَيْهِ تَدُلُّونَ وَ بِهِ تُؤْمِنُونَ وَ لَهُ تُسَلِّمُونَ وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إِلَى سَبِيلِهِ تُرْشِدُونَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ؛ به سوی خدا می‌خوانید و راهنما به سوی او هستید، به او ایمان دارید، تسلیم اویید، به دستورش عمل می‌نمایید، بر راه او مرشدید و بر سخن او

---

۱. سوره انبیاء: آیه ۷۳.

حکم می‌کنید».

بر این اساس انتشارات ستاد اقامه نماز تألیف و نشر مجموعه «نماز در سیره و سخن معصومین علیهم‌السلام» را در دستور کار خود قرار داد تا امت اسلامی از طریق آشنایی با سیره پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و اهل بیت علیهم‌السلام فضای جامعه خود را به ذکر خدا معطر کنند.

امید است که این مجموعه چهارده جلدی بتواند نور خدا را از خانه‌هایی که خداوند اجازه فرموده به سراسر عالم منتشر کنند. «[illegible][1]» و روحیه یکتاپرستی، خدادوستی و خداگرایی و مصداق بلند آن برپایی نمازهایی عاشقانه، عارفانه، آگاهانه و خالصانه بر اساس سیره آن بزرگواران را گسترش دهد و زمینه ظهور منجی اسلام حضرت مهدی موعود علیه‌السلام را فراهم آورد، همان پیشوایی که وقتی ظهور می‌کند عبادت خدا همگانی و بساط شرک برچیده می‌شود. «[illegible][2]».

از همه‌ی عزیزانی که از این کار مبارک پشتیبانی کرده‌اند تا این مجموعه شکل بگیرد، به‌ویژه مولّفان و پژوهشگران محترم تشکر می‌نماییم. شایان ذکر است این حرکت ارزشمند با همت بلند و نظارت علمی دانشمند محترم حجت الاسلام والمسلمین سید جواد بهشتی دامت برکاته آغاز شده است و طلیعه‌ای برای تولید آثار فاخر در معارف نماز است که ان شاء الله استمرار می‌یابد.

۱. نور: آیه۳۶.
۲. نور: آیه۵۵.

پیشگفتار

وقتی جلو آیینه می‌ایستیم شاید تصورمان این باشد که خودمان را می‌بینیم؛ اما واقعیت این است که آنچه می‌بینیم مَرکب و جسم ماست نه خودِ ما!

قرآن پس از بیان مراحل شکل‌گیری جنین (جسم انسان)، می‌فرماید: «ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ؛ سپس آن را آفرینشی دیگر دادیم؛ پس بزرگوار است خداوند که نیکوترین آفریدگاران است».[1]

اکنون راز گلایه خداوند را از انسان بهتر می‌فهمیم. آنجا که فرمود: «أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً؛ آیا توجه نمی‌کنید که خدا آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است همه را در اختیار شما قرار داده و نعمت‌های ظاهر و باطن خود را بر شما مقرر فرموده است»؟[2]

یعنی ای انسان! تو چنان قدر و منزلتی داری که تمام زمین و آسمان و هر آنچه در آن هست در اختیار تو قرار داده‌شده است؛ نه برای این‌که فقط بخوری و بیاشامی! بلکه گوهر ارزشمندی در وجودت به ودیعت گذاشته‌شده که با تلاش در جهت شکوفا ساختنش، می‌توانی از فرشتگان برتر شوی و به اعلی علّیین صعود کنی و این راه، راهبری می‌طلبد که خود در اوج و قلهٔ این مسیر باشد تا با اقتدا و پیروی از او «صراط مستقیمِ» هدایت را به‌سلامت طی کنیم.

راوی از امام کاظم علیه‌السلام در مورد نعمتی که در این آیه مطرح شده است پرسید، امام در پاسخش فرمودند: «مراد از نعمت آشکار، امام ظاهر و مقصود

---

۱. مؤمنون: ۱۴.
۲. لقمان: ۲۰.

از نعمت پنهان، امام غائب است».[۱]

به همین جهت است که از مهم‌ترین برنامه‌های امام زمان پس از ظهور، برای شکوفا ساختن استعدادهای انسان و رُشد و تعالی‌اش، هموار ساختن حرکت انسان در مسیر توحید و اقامهٔ و بزرگداشت نماز است؛ «الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ؛ کسانی که هرگاه در زمین به آن‌ها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند».[۲]

مقام معظم رهبری با اشاره به این معنا و اهمیت برنامه‌های امام زمان پس از ظهور، فرمودند: «"و فیملأ الدنیا العالم الاکبر"[۳] این عالَم اکبر، آن روز باید بروز پیدا کند و روز ظهورش، آن‌وقت است، ...وقت ظهور حضرت، دنیا تازه شروع می‌شود! با آمدن حضرت، اوّلِ زندگی بشر، اوّل تاریخ انسان و اوّل رشد و تعالی جوامع بشری به‌صورت کلان- نه به‌صورت تك‌تك که حالا داریم- تازه شروع خواهد شد».[۴]

با فراگیر شدن عبودیت و بندگی خدا، خیروبرکت از هر سوی، آنان را در برمی‌گیرد؛ چراکه «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ؛ و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها، ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، برکات آسمان و زمین را بر آن‌ها می‌گشودیم»[۵] و در یک کلمه «وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ؛ و خداوند گفت: من با شما هستم! اگر

---

۱. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۳۶۸.
۲. حج: ۴۱.
۳. این فرازی از اشعار منسوب به امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام است که فرموده‌اند: آیا خیال می‌کنی تو موجود کوچکی هستی؟! درحالی‌که در وجودت عالَمی بس بزرگ پیچیده شده است (به‌صورت بالقوه قرار داده‌شده است).
۴. فصل‌نامه انتظار موعود، شماره ۸، ص ۵.
۵. اعراف: ۹۶.

نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید».[۱]

فرد یا جامعه‌ای که خدا با او باشد سعادت دنیا و آخرت را خواهد داشت؛ اما اگر نماز را ضایع کردیم خود را ضایع و تباه ساخته‌ایم؛ چرا که: «فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا»؛ بعدازآن قومی جانشین آنان شدند که نماز را ضایع نموده و تابع شهوات نفسانی شدند. پس کیفر اعمال ناشایست خود را خواهند دید».[۲]

---

۱. مائده: ۱۲.

۲. مریم: ۵۹.

امام زمان علیه السلام

«اَلسَّلامُ عَلَیْکَ حِینَ تُصَلّی وَ تَقْنُتُ».

مژدهٔ ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و پر شدن عالَم از عدل و داد، وعدهٔ قطعی الهی است که دهها آیه[1] و صدها روایت بر این امر دلالت دارد و همهٔ امّت اسلام بر آن اتفاق‌نظر دارند.

رسول اعظم خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «همانا جانشینان و اوصیاء و حجت‌های خدا بر مردم پس از من، دوازده نفرند. اولینشان برادرم و آخرینشان فرزندم خواهد بود. سؤال کردند: ای رسول خدا! برادر شما کیست؟ فرمودند: علی بن ابی‌طالب. گفتند: (مراد از) فرزند شما کیست؟ ایشان فرمودند: حضرت مهدی کسی که جهان را پر از عدل و داد می‌کند، همان‌گونه که از ظلم و ستم پرشده است. قسم به خدائی که مرا به‌حق برانگیخت، اگر از دنیا فقط یک روز بیشتر باقی نمانده باشد قطعاً خداوند آن روز را آن‌قدر طولانی می‌گرداند تا فرزندم مهدی قیام کند؛ پس عیسی بن مریم فرود می‌آید و پشت سر او به نماز می‌ایستد و زمین با نورش روشن و حکومتش شرق و غرب عالَم را فرامی‌گیرید».[2]

همچنین فرمود: «اَلْمَهْدِیُّ مِنْ وُلْدِی اسْمُهُ اسْمِی وَکُنْیَتُهُ کُنْیَتِی أَشْبَهُ النَّاسِ بِی خَلْقاً وَ خُلُقاً تَکُونُ بِهِ غَیْبَةٌ؛ مهدی از فرزندان من است. نامش نام من (م ح م د)[3] و کنیه‌اش کنیه من (ابوالقاسم) است. او شبیه‌ترین مردم به من ازنظر صورت و سیرت است و غیبتی خواهد داشت».[4]

---

۱. نک: تفسیر آیات مهدویت، مجتبی کلباسی و قافله‌سالار و سیمای ماه دوازدهم، اباذری.
۲. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۲۸۰.
۳. در مورد این‌که تصریح به نام ایشان جایز یا نه؟ نگاه کنید: فصل‌نامه انتظار، شمارهٔ ۳، ص ۲۰۳، http//:www.entizar.ir.
۴. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۲۸۶.

او دهها لقب دارد و هر لقبی، درگاهی است برای ورود به گلستان معرفتش؛ القابی چون: قائم، مهدی، منتظَر، بقیةالله، ماء معین، خاتم اوصیاء، صاحب‌الزمان، حجت، منصور و....

در یک جمله به بیان نورانی امام رضا علیه‌السلام می‌توان امام را این‌گونه معرفی کرد: «[illegible] دلسوز، برادری نزدیک، مادری نیکوکار نسبت به فرزند خردسالش و پناه بندگان در مصیبت‌های بزرگ است».[1]

آری او می‌آید و بشریت را در شرق و غرب عالَم نجات می‌دهد و راه سعادت و رستگاری‌شان را هموار می‌سازد. او چون طبیبی است که با تیغ تیزش، غده‌های چرکینی که حیات بشریت را به خطر انداخته است جراحی می‌کند و به عالَم حیاتی دوباره می‌بخشد و هر ویرانی را آباد می‌سازد.

شایان‌ذکر است که در بیش از ۵۶۰ روایت از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و حدود ۳۰۰ روایت از امام صادق علیه‌السلام و صدها روایت از سایر معصومان علیهم‌السلام،[2] به این موضوع پرداخته‌شده و بسیاری از جزئیاتِ آن، سال‌ها پیش از میلاد امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف پیشگوئی شده است.

امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام فرمود: «برای قائم غیبتی خواهد بود که زمانش طولانی خواهد بود. آگاه باشید هرکسی از شیعیان که بر دینش ثابت‌قدم بماند و به خاطر طولانی شدن مدت غیبت، دچار قساوت قلب

---

۱. کافی، ج ۱، ص ۲۰۰.
۲. نک: معجم احادیث امام مهدی، انتشارات جمکران.

نشود او در روز قیامت با من خواهد بود».[۱]

البته دوران غیبت، دوران پالایش و غربالگری است و باید مراقب دین و ایمان خود باشیم و هرگز امام زمانمان و حرکت در مسیر رضایت و خشنودی‌اش را فراموش نکنیم.

امام سجاد علیه‌السلام فرمودند: «حضرت قائم دو غیبت خواهد داشت که یکی طولانی‌تر از دیگری است. به‌گونه‌ای که آن‌قدر طول می‌کشد که بیشتر کسانی که معتقد به او هستند از او برمی‌گردند؛ پس کسی (در دوران سخت غیبت) ثابت‌قدم نمی‌ماند مگر این‌که یقین قوی و شناخت صحیح داشته و نسبت به ما اهل‌بیت تسلیم باشد».[۲]

البته حفظ ایمان در دوران غیبت اجر و پاداشی بس عظیم دارد و کسانی که در این دوران، سلمان گونه عمل کنند[۳] و خواستهٔ امامشان را بر خواستهٔ خود مقدم بدارند به درجهٔ رفیع «منا اهل البیت» دست خواهند یافت و به چنان منزلتی می‌رسند که خداوند به واسطه آنان، رحمتش را بر سایر بندگانش نازل می‌کند.

امام باقر علیه‌السلام فرمود: «زمانی خواهد آمد که امامشان غائب خواهد شد؛ پس خوشا به حال کسانی که در آن دوران بر امر ما ثابت‌قدم بمانند. کمترین پاداش آنان این است که خداوند باری‌تعالی آنان را ندا می‌دهد که ای بندگانم! شما به سرّ من ایمان آوردید و غیب مرا تصدیق کردید؛ پس مژده

---

۱. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۳۰۳.
۲. همان، ص ۳۲۳.
۳. امام صادق علیه‌السلام در مورد سلمان فرمودند: او سه ویژگی داشت: «یؤثر هوی امیر المؤمنین [علیه‌السلام] علی هوی نفسه و المتنیة حیث المقرة و اختیاره إیاه علی أمر نفسه و نشدته حیث نعلم و نفعله؛ خواستهٔ امیرالمؤمنین را بر خواستهٔ دلش ترجیح می‌داد و فقرا را دوست می‌داشت و نشست‌وبرخاست با آنان را بر مرفهان بی‌درد برمی‌گزید و دوستدار علم و عالمان بود». بحار، ج ۲۲، ص ۳۲۷.

باد بر شما به پاداشی نیکو از سوی من. بندگان حقیقی من شمائید و از شما می‌پذیرم و شما را مورد عفو و مغفرتم قرار می‌دهم و به خاطر شما با نزول باران بندگانم را سیراب می‌کنم و بلا را از آنان دور می‌سازم و اگر به خاطر شما نبود (به جهت کثرت گناهانشان) عذابم را بر آنان می‌فرستادم».[1]

از مهم‌ترین وظائف منتظران در این دوران، تقویت شناخت خود نسبت به ایشان است تا همانند خوارج، تاریکی جهل، ما را از اماممان جدا نسازد و با پالایش روحِ خود از رذایل و آراستن خود به فضائل اخلاقی، به فرجام شوم جَمَلیان و صفینیان دچار نشویم.

اگر قدرنشناسی از اهل‌بیت علیهم‌السلام سبب شد وقتی نوبت به خاتم اوصیاء که رسید چاره‌ای جز غیبت نباشد، باید با قدرشناس شدن و توجه دادن دیگران به این حقیقت که «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ»[2] مسیر ظهور را هموار سازیم و بدانیم تنها راه نجات، روی آوردن صادقانه به حجت خداست و اکنون دوران آزمون این لیاقت و شایستگی در میدان عمل است تا ثابت کنیم ما چون سردار دل‌ها حاج قاسم سلیمانی «مرد میدانیم»؛

چراکه «إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ؛ خداوند سرنوشت هیچ قوم (و ملّتی) را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است تغییر دهند»![3]

و اکنون منتظرانِ با بصیرتش، با اطاعت و پیروی از ولیِّ فقیه، مقام معظم رهبری، پیوسته در حالت آماده‌باش به سر می‌برند و در همان سمت و

---

۱. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۳۳۰.
۲. هود: ۸۶.
۳. رعد: ۱۱.

سویی به‌پیش می‌روند که بناست امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به خاطر آن، قیام کند؛ یعنی عدالت محور بودن در تمام ابعاد زندگی.

دوران حیات پر رمز و راز و سراسر نور و خیروبرکت امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را می‌توان به چهار دوره تقسیم کرد:

۱. دوران پنهان زیستی، از سال ۲۵۵ تا سال ۲۶۰ هجری قمری؛

۲. دوران غیبت صغرا، از سال ۲۶۰ تا سال ۳۲۹؛

۳. دوران غیبت کبرا، از سال ۳۲۹ تا به حال ادامه دارد؛

۴. دوران ظهور و حکومت جهانی.

در این نوشتار، نماز را در سخن و سیرهٔ ایشان در این دوران چهارگانه پی می‌گیریم.

فصل دوم

دوران پنهان زیستی

تهجد و نماز شب اهل خانه در شب میلاد نور

سنگ بنای تربیت، در خانه پایه‌گذاری می‌شود و حال و هوای خانه و بینش و منش اهل خانه، زمینهٔ سعادت و شقاوت را فراهم می‌کند. وقتی خانه از خانه‌هایی باشد که: «...خدا رخصت داده که [قدر و منزلت] آن‌ها رفعت یابد و نامش در آن‌ها یاد شود. در آن [خانه] ها هر بامداد و شامگاه او را نیایش می‌کنند»[1] و آنگاه‌که اهل خانه به‌گونه‌ای باشند که «نه تجارت و نه دادوستدی، آنان را از یاد خدا و برپاداشتن نماز و دادن زکات، به خود مشغول نمی‌دارد و از روزی که دل‌ها و دیده‌ها در آن زیرورو می‌شود می‌هراسند»،[2] فرزندی که در چنین خانه‌ای رشد می‌کند اهل عبودیت و بندگی خدا و عاشق نماز خواهد شد.

اکنون حال و هوای خانهٔ امام حسن عسکری علیه‌السلام را در شب میلاد نظاره می‌کنیم. درحالی‌که امام مشغول عبادت است، در سوی دیگر خانه، همسر و عمهٔ امام نیز در حال عبادت‌اند. حکیمه خاتون شب میلاد را این‌چنین گزارش می‌کند: «نماز مغرب و عشا را خواندیم و سپس افطار کردیم. وعده‌ای که ابا محمد داده بود مرا سخت به خود مشغول کرده بود (و بی‌قرار تولد فرزندش بودم). مقداری استراحت کردم و زودتر از وقتی‌که هر شب برای نماز شب بلند می‌شدم برخاستم و مشغول نماز شب شدم و همسر امام علیه‌السلام نیز در حال تهجد و نماز شب بود تا این‌که هنگام طلوع فجر صادق، وعدهٔ صادق هم محقق شد».[3]

---

۱. نور: ۳۶.
۲. همان: ۳۷.
۳. کتاب الغیبه، ص ۲۳۵ (با تلخیص و نقل به معنی).

وقتی بنی‌اسرائیل نوزادی را در آغوش حضرت مریم دیدند، انگشت اتهام به‌سوی او گرفتند و مریم عذرا نیز به آن کودک اشاره کرد و آنان (با عصبانیت) گفتند: «چگونه با کودکی که در گاهواره است سخن بگوییم»؟! به ناگاه نوزاد به اذن و اراده الهی، زبان گشود و گفت: «من بنده خدایم؛ او کتاب (آسمانی) به من داده؛ و مرا پیامبر قرار داده است! و مرا- هر جا که باشم- وجودی پربرکت قرار داده؛ و تا زمانی که زنده‌ام، مرا به نماز و زکات توصیه کرده است»![1]

اکنون می‌توانیم بهتر کلام حکیمه خاتون را در گزارش میلاد امام بفهمیم. «...لحظاتی حالت سستی به من دست داد و سپس به خود آمدم و دیدم نوزاد به دنیا آمده است، درحالی‌که پارچه‌ای رویش افتاده بود او را در حال سجده مشاهده کردم و سپس نوزاد را در آغوش گرفتم. باکمال تعجب دیدم پاک و طیب‌وطاهر است. به ناگاه ابا محمد علیه‌السلام مرا صدا زد. ای عمه! فرزندم را نزد من بیاور».[2]

خدای حکیم برای این‌که رسولش بتواند به‌خوبی از عهدهٔ رسالت برآمده و این بار سنگین را به کامل‌ترین وجه به مقصد برساند، به ایشان فرمان قیام برای نماز شب را صادر می‌کند که ای رسول ما! «... ؛ شب را، جز کمی، بپا خیز»![3] چراکه بار رسالت بسیار سنگین است و «...

۱. مریم: ۲۷ به بعد.
۲. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۴۲۵.
۳. مزّمّل: ۲.

طویل؛ و تو در روز تلاش مستمر و طولانی خواهی داشت»![1]

اکنون خاتم اوصیاء علیه‌السلام نیز برای بر دوش گرفتن بار سنگین امامت، با الگو قراردادن جدّ بزرگوارش، خاتم‌الانبیاء و المرسلین شب‌ها را به عبادت می‌گذراند.

سحرگاه شب جمعه، سال ۲۶۰ هجری، اسماعیل بن علی چنین گزارش می‌کند که محضر ابا محمد امام حسن عسکری علیه‌السلام بودم. لحظات آخر به خادمش عقید فرمود: «ادْخُلِ الْبَيْتَ فَإِنَّكَ تَرَى صَبِيّاً سَاجِداً فَأْتِنِي بِهِ؛ وارد اتاق شو فرزندی را می‌بینی که در حال سجده است او را نزد من بیاور». عقید می‌گوید: وارد اتاق شدم همان‌گونه که امام فرموده بود او را در حال سجده یافتم بر او سلام کردم. ایشان نماز را کوتاه کرد و پس از سلامِ نماز، به او عرض کردم: مولایم با شما کار دارد. در این هنگام مادرش آمد او را نزد امام علیه‌السلام برد امام از شدت درد و لرزش بدن (به خاطر مسمومیت)، از فرزندش خواست تا برای اقامه نماز او را کمک کند. دُردانه امام، پارچه‌ای روی پای پدر انداخت و کمک کرد تا وضو بگیرد و پس از اقامه نماز، در آغوش فرزندِ عزیزش جان به جان‌آفرین تسلیم کرد و به ملکوت اعلی پر کشید.[2]

غرق در نماز و یاد خدا

پس از ناکام ماندن جعفر کذاب در اقامهٔ نماز بر بدن مطهر امام حسن عسکری علیه‌السلام، کینهٔ امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را دل گرفت و نزد معتمد عباسی آمد و وجود ایشان را در خانه گزارش داد.[3] معتمد عباسی چندین بار مأمورانی را

---

۱. همان: ۷.
۲. کتاب الغیبه شیخ طوسی، ص ۲۷۲.
۳. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۴۷۶.

فرستاد تا امام را دستگیر کنند.

دریکی از این حمله‌ها، فرمانده مأموران چنین گزارش می‌کند که وارد خانه شدیم، در دالان خانه غلام سیاهی نشسته بود و چیزی می‌بافت. از او پرسیدیم چه کسی در خانه است؟ گفت: صاحب خانه و هیچ توجه و اعتنایی به ما نکرد. خانه را تفتیش کردیم. به اتاقی رسیدیم که با پرده پوشانده شده بود. وارد اتاق شدیم. دیدیم گویا دریایی است پر از آب و فردی درنهایت زیبایی بر حصیری نشسته و مشغول نماز است و هیچ اعتنایی به ما نکرد. یکی از مأموران وارد آب شد تا او را دستگیر کند. در آب فرورفت؛ به‌گونه‌ای که در حال غرق شدن بود. او را نجات دادیم. از شدت ترس بی‌هوش شد. دیگری رفت همین اتفاق برای او هم افتاد.[1]

(از شدت ترس و وحشت) گفتیم از خدا و شما معذرت می‌خواهیم به خدا قسم ما نمی‌دانیم قضیه چیست؟ و ما به‌سوی چه کسی آمده‌ایم؟ ما توبه می‌کنیم. بازهم او هیچ توجهی به ما و سخن ما نکرد و از جای خود تکان نخورد و ما هراسان خارج شدیم.

وقتی آنچه اتفاق افتاده بود را برای خلیفه گزارش دادیم گفت: وای بر شما! آیا کسی قبل از من شما را دید و چیزی به کسی گفته‌اید؟ گفتیم نه! قسم شدید خورد که اگر بفهمم این خبر به کسی رسیده گردن شما را می‌زنم و ما هم جرئت نکردیم این ماجرا را برای کسی نقل کنیم مگر بعد از مرگ خلیفه.[2]

و نهایتاً سومین دفعه‌ای که به خانهٔ امام علیه‌السلام حمله شد، امام از

---

۱. وقوع این کرامات شاید به جهت تنبّه و اتمام حجت بر آنان بوده باشد.
۲. کتاب الغیبه، ص ۲۴۹.

سرداب خارج شدند درحالی‌که او را ندیدند[1] و این‌چنین دوران غیبت صغرا آغاز گردید و شیعیان، در این دوران از طریق نائب خاصِ امام، با ایشان در ارتباط بودند.

۱. الخرائج و الجرائح، ج ۲، ص ۹۴۳.

فصل سوم

دوران غیبت صغرا

زیارت آل یاسین و سلام به الگوی نمازگزاران

محمد بن عبدالله حمیری می‌گوید: نامه‌ای از ناحیهٔ مقدسه که خداوند آن را محفوظ بدارد، صادر شد که پس از بیان مسائلی نوشته بود: «بسم الله الرحمن الرحیم . نه درباره امر خدا تعقل می‌کنید و نه از اولیائش می‌پذیرید. حکمت رسای الهی است؛ اما انذارها مردمی را که ایمان نمی‌آورند، فایده نمی‌بخشد. سلام بر ما و بر بندگان صالح خدا. هنگامی‌که خواستید به‌وسیله ما به خدا و خود ما توجه نمایید، بگویید آن‌گونه که خدای متعال فرموده است: "سلام علی آل یاسین..."».[1]

در بخشی از این زیارت به حالات مختلف امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در نماز سلام می‌دهیم.

«...السلام علیک حین تقنت و تقنت السلام علیک حین ترکع و ترکع السلام علیک حین تخشع و تخشع السلام علیک حین تخضع و تخضع؛ سلام بر تو آنگاه‌که نماز می‌خوانی و به قنوت می‌ایستی. سلام بر تو به زمانی که به رکوع و سجده می‌روی. سلام بر تو وقتی تکبیر و تهلیل (لا إله إلا الله) می‌گویی. سلام بر درحالی‌که حمد الهی را به‌جای می‌آوری و استغفار می‌کنی».

روزی یکی از علمای بزرگ اصفهان، مشهور به آخوند کاشی، مشغول وضو گرفتن بود که شخصی باعجله آمد؛ وضو گرفت؛ به نمازخانه رفت و به نماز ایستاد. با توجّه بااینکه مرحوم آخوند خیلی مؤدّب وضو می‌گرفت و همه آداب و ادعیهٔ وضو را به‌جا می‌آورد؛ تا وضوی آخوند تمام شود، آن شخص نماز ظهر و عصر خود را هم خوانده بود. به هنگام خروج با مرحوم کاشی

---

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۴۹۳ و مزار کبیر ابن مشهدی، ص ۵۶۷.

روبه‌رو شد.

ایشان پرسیدند: چه‌کار می‌کردی؟

او به جهت این‌که باعجله نماز خوانده بود، خجالت کشید بگوید نماز می‌خواندم. گفت: هیچ.

آقا فرمود: نماز نمی‌خواندی؟

گفت: نه! فقط آمده بودم بگویم من یاغی نیستم؛ همین.

این جمله در مرحوم آخوند خیلی تأثیر گذاشت. تا مدّت‌ها هر وقت از احوال آخوند می‌پرسیدند، ایشان باحال خاصی می‌فرمود: من یاغی نیستم![1]

به فرموده آقا ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام «إلهی من کانت محاسنه مساوئ فکیف لا تکون مساوئه مساوئ»؛ معبود من! کسی که خوبی‌های او زشتی است، پس چگونه زشتی‌های او زشتی نباشد»!

واقعیت این است که نماز بسیاری از ما به‌گونه‌ای است که اگر صورت واقعی آن را می‌دیدیم، خودمان خجالت می‌کشیدم، بخش عمده‌ای از نمازمان را در حال یادآوری کارهایمان و برنامه‌ریزی می‌گذرانیم و به یاد همه‌چیز هستیم به‌جز معبودمان!

در این فرازهای زیارت آل یس، به حالات نمازِ نمازگزار حقیقی سلام می‌دهیم و نماز کامل را در آیینهٔ انسان کامل جستجو می‌کنیم؛ باشد که با توجه به نماز ایشان و استمداد از او بتوانیم از نمازگزاران حقیقی قرار بگیریم؛ آن‌گونه که ظهر عاشورا وقتی امام حسین علیه‌السلام دیدند ابو ثمامهٔ ساعدی در سخت‌ترین شرایط از یاد خدا غافل نیست و به فکر

---

۱. به نقل از کتاب حدیث دل سپردن، آقا تهرانی، ص ۱۶۸.

https://www.hawzahnews.com/news/ ۳۶۲۱۵۲.

نماز اول وقت به جماعت است، امام درحق او دعا کردند و فرمودند: «جعلك الله من المصلّين الذاكرين؛ خداوند تو را از نمازگزاران (حقیقی) و اهل ذکر قرار دهد (که پیوسته یاد خدا باشی)».[1]

ازاین‌روی می‌توانیم در ابتدای نماز با توسل به امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و زمزمه این فرازها با حضور قلبِ بهتری وارد نماز شویم: «... السلام علیك حین تصلّی و تقنت السلام علیك حین تركع و تسجد السلام علیك حین تكبّر و تهلّل السلام علیك حین تحمد و تستغفر».

تاخیر نماز اول وقت و محروم شدن از رحمت پروردگار

زهری می‌گوید: در طلب زیارت حضرت صاحب علیه‌السلام خیلی مشقّت و سختی کشیدم و در این راه، مال بسیار زیادی خرج کردم تا این‌که به عمروی (نایب خاص امام زمان علیه‌السلام) رسیدم و به او خدمت کرده و ملازمش شدم. بعد از مدّتی از ایشان دربارهٔ امام زمان علیه‌السلام سؤال کردم. او به من گفت: نمی‌توان به محضر حضرت رسید. بار دوم التماس کردم که عمروی گفت: فردا صبح بیا. فردا صبح رفتم. به استقبال آمد و همراه او جوانی بود که چهره بسیار زیبا و رایحه و بوی خوشی داشت که از همه خوشبوتر بود و هیئت و ظاهر تجار را داشت و مثل تجار چیزی در آستینش بود.

وقتی‌که او را دیدم به سمت عمروی رفتم؛ امّا او با اشاره به من فهماند که به سمت جوان بروم. به‌طرف جوان برگشتم و هرچه خواستم پرسیدیم. او هم جوابم را داد. بعد حرکت کرد تا این‌که داخل خانه‌ای شود، و آن خانه ازجمله خانه‌هایی بود که به آن‌ها اعتنا نمی‌شد. (خانه‌ای خشت و گلی)

---

۱. وقعة الطف، ص ۲۲۹.

عمروی به من گفت: بعدازاین ایشان را نخواهی دید. هرچه که می‌خواهی از ایشان بپرس. رفتم که از ایشان اموری را بپرسم؛ امّا حضرت اعتنا نکرد و داخل خانه شد. فقط این را فرمودند: «از رحمت خدا دور است هرکس نماز عشا (مغرب)[۱] را تأخیر بیندازد تا ستارگان آسمان مثل شبکه به هم بگذرند (کاملاً آشکار و ظاهر شوند). از رحمت خدا دور است کسی که نماز صبح را تأخیر بیندازد تا این‌که ستارگان آسمان ناپدید شوند. حضرت پس از گفتن این کلمات وارد خانه شدند».[۲]

امام به‌منزلهٔ پدر است و آنگاه‌که می‌بیند هیچ توجهی به بانک اذان نمی‌کنیم و کارمان را بر نماز ترجیح می‌دهیم، دلگیر و آزرده‌خاطر می‌شود. فضیلت نماز اول وقت بر نماز آخر وقت، همانند برتری آخرت بر دنیاست[۳] و تأخیر بدون دلیل موجّه، انسان را مصداق «فویل للمصلین»؛ وای بر نمازگزاران» قرار می‌دهد که «الذین هم عن صلاتهم ساهون»؛ نسبت به نمازشان سستی می‌کنند». و این توصیه پدرانه و مشفقانهٔ امام است که مبادا نماز خود را از اول وقت به تأخیر بیندازید.

نجه بنی شیطان را به خاک می‌مالد!

اهل تسنن گمان می‌کنند که نماز بعد از فریضهٔ صبح تا زمان طلوع آفتاب و همچنین بعد از نماز عصر تا غروب آفتاب جایز نیست و رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله از

---

۱. آقای عزیزی مترجم روایت در پاورقی کتاب الغیبه می‌گوید: در متن عبارت «لفظ عشا» آمده که ممکن است در استنساخ و یا چاپ اشتباه شده باشد؛ چراکه وقت مغرب از اوّل ذهاب حمره مشرقیه است تا سقوط شفق که با اشتباك نجوم و هم‌آمدن ستارگان که ستاره‌ها در آسمان پیدا شوند مساوی است. بنابراین اشتباك نجوم وقت عشا است و تأخیر مغرب تا آن‌وقت مراد حضرت است نه عشا. ترجمه کتاب الغیبة للطوسی، ص: ۴۷۹.

۲. کتاب الغیبه، ص ۲۷۱.

۳. امام صادق علیه‌السلام: «[illegible]» (کافی، ج ۳، ص)۲۷۴.

نماز در این دو وقت نهی کرده است.

محمد بن جعفر اسدی سؤالاتی را در موضوعات مختلف ازجمله موضوع فوق، نوشت و به دومین نائب خاص امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، یعنی محمد بن عثمان بن سعید داد تا به محضر امام برساند. توقیعی از ناحیه امام صادر شد و در بخشی از آن چنین آمده بود: «... فأما ما سألت عنه من الصلاة بعد طلوع الشمس و بعد غروب الشمس فلیس کما یقولون إذ الشمس تطلع بین قرنی الشیطان و تغرب بین قرنی الشیطان فإذا زکّر أتی الشیطان الفتن من الصلاة فصلّها و ارغم أنف الشیطان»؛ اما آنچه را که در مورد نماز هنگام طلوع و غروب خورشید پرسیده بودی، پس (برفرض این‌که) آن‌گونه که آنان (اهل تسنن) می‌گویند درست باشد که خورشید بین دوشاخ شیطان طلوع و غروب می‌کند، پس هیچ چیزی مثل نماز، بینی شیطان را به خاک نمی‌مالد؛ پس در این دو وقت نیز نماز بخوان و بینی شیطان را به خاک بمال».

«و أما ما سألت عنه من أمر القمیص و النار و التصاویر و السراج بین یدیه هل یجوز صلاتک فإن الناس قد اختلفوا فی ذلک فإنه جائز لمن لم یکن من آلائه عبدة النیران و عبدة الأصنام و النیران»؛ و اما سؤالی را که در مورد نمازگزاری که پیش رویش آتش و تصویر و چراغ باشد، آیا نمازش صحیح است یا نه؟ و مردم نزد تو در این مسئله اختلاف کردند، پس (بدان) برای کسی که از فرزندان بت‌پرستان و آتش‌پرستان نیست، مانعی ندارد پیش رویش آتش یا تصویر و چراغ باشد؛ اما برای کسانی که از فرزندان بت‌پرست و آتش‌پرست بوده‌اند جایز نیست».[1]

---

۱. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۵۲۰.

لباس نمازگزار از جنس پوست حیوانات

احمد بن ابی روح می‌گوید: ابوالحسن خضِر، مالی را به من داد تا به دست محمد بن عثمان دومین نائب امام برسانم و از او بخواهم برای مشکلی که دارد دعا کند و دیگر اینکه در مورد وَبر سؤال کنم؛ آیا پوشیدنش جایز است یا نه؟ من وارد بغداد شده و نزد ایشان رفتم؛ اما او مال را از من نگرفت و فرمود: نزد ابوجعفر محمد بن احمد برو و مال را به او بده. به او گفته‌ام که مال را از تو دریافت کند و آنچه را که دنبالش هستی، (از ناحیهٔ امام) رسیده است. نزد ابوجعفر آمدم و مال را تحویلش دادم پس نامه‌ای را به من نشان داد که در آن نوشته‌شده بود: «بسم الله الرحمن الرحیم سألت الدعاء من العلة التی تجدها وهب الله لك العافیة و دفع عنك الآفات و صرف عنك بعض ما تجده من الحرارة و خلقك و صح لك جسمك و سألت ما یجوز أن یصلی فیه من الوبر و الشعور و المصجاب و القنب و الدلق و الخواجیل فإنه السمور و السنجاب فروات علیك و على عیالك الصلاة فیه و یجوز لك جلود الماشتول من الخز إذا لم یكن [لك] غیره فإن لم یكن لك بد فصل فیه و الخواجیل جائز لك أن تصلی فیه و الفراء من الخز ما لم تدبغ بزعمهم فإنه التجارة على التصاریف فجائز لك أن تلبسه إذا ذبحت إنك أن شاء الله تخالفه تتبع به؛ بسم الله الرحمن الرحیم **در مورد بیماری‌ای که داری درخواست دعا کرده بودی، خداوند به تو عافیت عطا کند و آفات را از تو دور کند و آن حرارتی که در بدن احساس می‌کنی برطرف گرداند و تو را عافیت دهد و جسمی سالم عطا کند و در مورد نماز با لباسی که از پوست وَبر،[1] سمور،**

---

۱. جانوری است کوچک‌تر از گربه، دارای موهای دراز و دم‌کوتاه و گوشه‌های کوچک در فارسی به آن ونک هم گفته می‌شود. فرهنگ عمید، ج ۲، ص ۱۹۴۲.

سنجاب، فنک،[۱] دلق[۲] و حواصل[۳] است پرسیده بودی؛ پس (بدان) نماز در لباسی که از سمور و روباه باشد برای تو و غیر تو جایز نیست و در پوست حیوانات حلال‌گوشت اگر غیر آن لباس چیزی نداری مانعی ندارد؛ پس اگر چاره‌ای نداری مانعی ندارد با آن نماز بخوان، در مورد حواصل مانعی ندارد در آن نماز بخوانی؛ اما در مورد گورخر اگر مسیحیان ارمنستان پای صلیب آن را ذبح نکرده باشند و برادر (شیعه) یا مخالفی (سُنّی) که به او اطمینان داری ذبح کرده باشد مانعی ندارد در پوست آن نماز بخوانی».[۴]

از آگاهان بپرسید

قرآن به ما توصیه می‌کند اگر چیزی را نمی‌دانید از آگاهان و متخصصان آن موضوع بپرسید.[۵] به همین جهت قرآن گلایه می‌کند که: «فَلَوْلا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ؛ چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت به‌سوی قوم خود، آن‌ها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند و خودداری کنند»![۶]

---

۱. فَنَک جانوری است شبیه روباه؛ اما از آن کوچک‌تر و دارای گوش‌های دراز باپوستی سرخ‌رنگ پوستش را آستر لباس می‌کنند؛ یا از آن پوستین درست می‌کنند. فرهنگ عمید ج ۲ ص ۱۵۵۲.
۲. دَلَق معرب دَلَه جانوری است گوشت‌خوار شبیه سمور و به‌اندازهٔ گربه با پاهای کوتاه و دم‌دراز و پوست نرم که با آن آستر لباس و دستکش درست می‌کنند. او را دلک و گربه صحرائی نیز می‌گویند و به معنای مکّار و حیله‌گر است. فرهنگ عمید، ج ۱ ص ۹۶۱ و ۹۶۳.
۳. مرغی است شبیه لک‌لک دارای منقار بلند و گردن و پاهای دراز. فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۸۱۰.
۴. الخرائج و الجرائح، ج۲، ص: ۷۰۲، مرحوم علامه مجلسی ذیل این حدیث توضیحاتی در مورد احکام فقهی نماز با لباسی که از پوست حیوانات و پرندگان درست شده باشد داده است. بحار ج ۸ ص ۲۲۸.
۵. «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» نحل: ۴۳ و انبیاء: ۷.
۶. توبه: ۱۲۲.

مسئولیت سنگین دین‌شناس شدن و به‌عبارت‌دیگر طلبه شدن یک واجب کفائی است و باید افراد مستعد و خوش‌نام، افتخار سربازی امام زمانشان را بیابند و با شناخت عمیقِ دین، به تبیین دین و پاسخ گوئی سؤالات و شبهات بپردازند.

امام محمدباقر علیه‌السلام به ابان بن تغلب می‌فرماید: «اجلس فی مسجد المدینة و افت الناس فإنی أحب أن یری فی شیعتی مثلك»؛ در مسجد مدینه بنشین و جواب مردم را بیان کن (جواب احکام و مسائل دینی آنان را بده). پس همانا من دوست دارم در میان شیعیان و پیروانم کسانی مثل تو دیده شوند».[1]

وقتی خبر فوتش اعلام شد، امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «أما و الله لقد أوجع قلبی موت ابان»؛ آگاه باشید به خدا قسم، مرگ ابان، دلم را به درد آورد».[2] این تعبیر، شدت علاقه امام با ایشان و ارزش کاری را که بر عهده داشته است را می‌رساند.

اهل‌بیت علیهم‌السلام از همان زمان، مردم را به علما ارجاع می‌دادند و با تشکیل سازمان وکالت، در هر منطقه، نماینده‌ای تعیین و به شیعیان آن منطقه دستور می‌دادند آنان را مرجع رفع‌ورجوع مسائل و مشکلات دینی‌شان قرار دهند و اختلافات و نزاع‌های خود را نیز از طریق اینان حل‌وفصل کنند.

سازمان وکالت، چون شبکه‌ای منسجم شیعیان را در اقصی نقاط عالَم به هم پیوند می‌داد و در رأس این شبکه، مدیریت حکیمانهٔ امام را می‌بینیم که در سخت‌ترین شرایط شیعیان را از طریق همین شبکه رهبری و مدیریت می‌کردند[3] و این‌چنین شیعیان را برای ورود به دوران غیبت آماده کردند.

---

۱. رجال النجاشی، ص ۱۰.
۲. همان.
۳. نک: کتاب سازمان وکالت، محمدرضا جباری و تاریخ عصر غیبت، پور سید آقائی و همکاران و تاریخ سیاسی غیبت امام دوازدهم، جاسم حسین.

امام حسن عسکری علیه‌السلام از قول امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند: «فللعوام أن یقلدوه؛ بر مردم لازم است از فقیهانی که خویشتن‌دار (باتقوا) و نگهبان دین، ستیزگر با هوای نفس و پیرو مولای خویش (امامش) باشد تقلید کنند».[1]

ضرورت رجوع به متخصص در موضوعاتی که تخصص نداریم، حکم عقل است و غفلت از آن سبب خسارت است. به همین جهت خوددرمانی ممنوع است و باید برای درمان، نزد طبیب شتافت و به نسخه‌اش عمل کرد. در دوران غیبت امام زمان نیز، برای پی بردن به وظائف دینی باید به مجتهد جامع‌الشرایط که عمر خود را وقف این کار کرده و سال‌ها با تلاش در جهت شناخت احکام و ادله تفصیلی‌اش وقت صرف کرده است رجوع کرد و هر انسانی موظف است مرجع تقلید زنده داشته باشد مگر این‌که خودش مجتهد باشد.

عده‌ای از اهالی قم از محمد بن عبدالله حمیری خواستند تا نامه‌ای تنظیم کرده و پرسش‌ها و پاسخ‌هایی را که در آن تردید داشتند بنویسد و خدمت سومین نائب امام زمان بفرستد تا ایشان آن را محضر امام ابلاغ کند و صحت‌وسقم پاسخ‌ها را جویا شود در اینجا بخشی از نامه که سؤالات مربوط به نماز پرسیده شده است را مرور خواهیم کرد.

فوت امام جماعت در حین نماز

از امام کاظم علیه‌السلام برای ما روایت‌شده که از ایشان در خصوص امام جماعتی پرسیده شده بود که قسمتی از نماز را به جماعت خوانده و در حین نماز حادثه‌ای (مرگ) برای او اتفاق افتد، کسانی که پشت سر او هستند باید چه

---

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۴۵۸.

کار کنند؟ نقل‌شده که ایشان فرموده‌اند: پیکر پیش‌نماز عقب برده می‌شود و یکی از آن‌ها جلو می‌ایستد و نماز را تمام می‌کند. کسی که به بدن پیش‌نماز دست‌زده، باید غسل کند.

پاسخ امام: «[illegible] کسی که جنازه پیش‌نماز را کنار کشیده تکلیفی جز شستن دست ندارد و اگر (در اثر جابه‌جا کردن امام جماعت) چیزی که نماز را باطل نماید اتفاق نیفتاده باشد، نماز را با مردم تمام کند».

[illegible]

تازه فتح بزرگ خیبر صورت گرفته بود که خبر دیگری قلب رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله را شاد کرد و آن بازگشت جعفر طیار و همراهانش از حبشه بود.

رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به استقبال او آمد و فرمود: «آیا به تو عطایی بکنم؟ آیا به تو بخششی بکنم؟ آیا به تو عنایتی بنمایم»؟ جناب جعفر، عرض کرد: «آری؛ یا رسول‌الله»! با توجه به این‌که مسلمانان در جنگ خیبر غنائم زیادی به دست آورده بودند، همگان گمان کردند پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله به جناب جعفر، طلا و نقره فراوانی می‌بخشد و با حساسیت ماجرا را پیگیر شدند؛ اما پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله به جناب جعفر فرمود: «آنچه به تو عطا می‌کنم، اگر آن را هر روز انجام دهی، از همه دنیا و آنچه در آن است، برای تو بهتر است؛ و اگر دو روز یک‌بار یا روزهای جمعه یا هرماه یا هرسال انجام دهی خداوند گناهان بین آن را می‌آمرزد». آنگاه نماز گران‌سنگ جعفر طیار را به او تعلیم داد.[1]

حسن بن قاسم می‌گوید: روز جمعه شرفیاب شدم محضر امام کاظم علیه‌السلام

---

۱. کافی، ج ۳، ص ۴۶۵.

درحالی‌که نماز جعفر طیار می‌خواند و سپس دست به دعا برداشت و مدتی طولانی به راز و نیاز به درگاه الهی پرداخت. امام در بخش نسبتاً طولانی از این دعا، برای حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و ظهورش دعا می‌کند.[1]

از این نماز به‌عنوان اکسیر اعظم یاد می‌شود و خواندن این نماز برای برآورده شدن حوائج بسیار مؤثر است. زیبنده است که برای تعجیل فرج، از این نماز غفلت نکنیم همچنین هنگام زیارت مرقد مطهر امامان، بهترین هدیه، خواندن همین نماز است.

سؤال: نماز جعفر طیار بهتر است در چه زمانی خوانده شود؟ و آیا قنوت دارد؟ اگر دارد در چه رکعتی؟

پاسخ امام علیه‌السلام: «افضل اوقاتها صدر نهار من یوم الجمعة و فی کل وقت صلیتها من لیل او نهار فهو جائز و القنوت فیه مرتین و سنة فیه الترتیب و فی الرابعة بعد التشهد»؛ بهترین وقت برای خواندن نماز جعفر طیار، ظهر روز جمعه است؛ ولی در زمان و هر وقتی‌که خواستی، چه شب چه روز می‌توانی این نماز را به‌جای آوری و اما در مورد قنوت در دو رکعت اول قبل از رکوع رکعت دوم و دو رکعت دوم بعد از رکوع رکعت دوم، قنوت را به‌جای آورده شود».

فراموش کردن اذکار نماز جعفر طیار

در ادامه سؤالات حمیری این سؤال مطرح‌شده بود که در نماز جعفر (طیّار) اگر نمازگزار در حال قیام یا قعود یا رکوع یا سجود، در تسبیح اشتباهی بکند و در حالت دیگر متوجّه شود، آیا تسبیحاتی را که فراموش کرده و نخوانده،

---

۱. بحار، ج ۸۸، ص ۱۹۵.

باید در همان لحظه‌ای که یادش می‌آید بخواند یا این‌که از خواندن آن‌ها صرف‌نظر کرده و نمازش را ادامه دهد؟

پاسخ امام: «إذا نسيها في حالة من تلك ثمّ ذكرها في حالة أخرى تقضي ما فاتك في الحالة التي ذكرته» هر وقت در بین نماز جعفر چیزی را فراموش کرد و در جای دیگر از نماز به یادش آمد، در همان لحظه‌ای که یادش آمد، تسبیحاتی را که نخوانده بخواند».

خواندن سورهٔ قدر، توحید و همزه در نماز

در مورد ثواب قرائت قرآن در نمازهای واجب و غیر واجب، روایت‌شده که امام علی علیه‌السلام فرمودند: «تعجب می‌کنم از کسی که در نمازش سوره «إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» را نمی‌خواند، چگونه نمازش قبول می‌شود».

و نیز روایت‌شده است: «نماز کسی که سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را نخواند پاکیزه و پاك نیست».

و همچنین روایت شده است: «کسی که در نمازهای واجبش سوره «إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا» را بخواند به‌اندازه دنیا به او ثواب داده می‌شود». پس آیا جایز است که سوره «الْهُمَزَةِ» را بخواند و سوره‌های نامبرده را ترك کند؟ با آن‌که روایت شده بود که نماز جز با قرائت آن دو سوره (قدر و توحید) قبول نمی‌شود و پاك و پاکیزه نمی‌گردد؟

پاسخ امام: «الثواب في السور على ما قدّر وإذا ترك سورة ممّا فيها الثواب وهو قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وإذا أنزلناه يتضمّن الفضل ثواب ما قرأ وثواب السور التي ترك وجوازه بقدر غير متبيّن السور ولم يكن متابعة ولم يكن يكون قد ترك الفضل **؛ ثواب** آن سوره‌ها به همان اندازه است که روایت شده و وقتی سوره‌ای را که در آن

ثوابی ذکر شده ترك نموده و به خاطر فضیلتش، دو سوره «قدر» و «اخلاص» را بخواند، هم ثواب این دو سوره را به او می‌دهند و هم ثواب سوره‌ای را که ترك نموده است؛ و جایز است که سوره‌ای دیگر غیرازاین دو را بخواند و نمازش تمام و درست است، لکن این فضیلت را ترك کرده است».

حکم تکبیر هنگام برخاستن در نماز

نمازگزار وقتی پس از تشهد اوّل، برای رکعت سوم برمی‌خیزد، آیا واجب است که تکبیر بگوید؟ چراکه بعضی از علما و بزرگان ما معتقدند که تکبیر بر او واجب نیست و گفتن: «يجزئ القيام و قوله اقوم و اتعد»؛ کفایت می‌کند.

پاسخ امام: «إن فيه حديثين أما أحدهما فإنه إذا انتقل من حالة إلى حالة أخرى فعليه التكبير و أما الآخر فإنه روي أنه إذا رفع رأسه من السجدة الثانية فكبر ثم جلس ثم قام فليس عليه في الثلاثة بعد القعود تكبير و كذلك في الثنتين الأولى من هذا النحوي و بأيهما أخذت من جهة التسليم كان صواباً؛ دراین‌باره دو حدیث هست: یکی این‌که هرگاه در نماز از حالتی به حالتی دیگر منتقل می‌شود، باید تکبیر بگوید و امّا حدیث دیگر این‌که هرگاه سرش را از سجده دوم برداشت و تکبیر گفت و نشست و بعد برخاست، در قیام بعد از قعود (نشستن) تکبیر گفتن لازم نیست. در تشهد اوّل نیز به همین ترتیب، عمل را انجام دهد، به‌هرحال به هرکدام از این دو حدیث عمل کند، درست است».[1]

---

۱. این نحوه جواب دادن درواقع، به وجود آوردن زمینه اجتهاد و استنباط حکم در وجود حمیری است و به این خاطر است که ملکه اجتهاد حمیری رشد کرده و به تکامل علمی برسد. بنابراین یکی از کارهای مهم معصومین علیهم‌السلام این بوده است که استعداد اصحاب خود را تربیت و شکوفا کرده و برای آن‌ها جایگاه علمی بالایی ایجاد می‌کردند و به همین دلیل امام علیه‌السلام جواب را با فروعش که نیاز یك فقیه برای فقاهت است عنوان می‌فرمایند تا راه برای اجتهاد و استنباط سائل باز باشد.

نماز با انگشتر حدید

امّا سؤال در مورد شخصی که در حال نماز انگشتری در دست دارد که نگین آن حدید[1] است، آیا نمازش صحیح است یا خیر؟

پاسخ امام: «فیه کراهیة أن یصلّی فیه و فیه أیضاً اختلاف و العمل علی الکراهة»؛ (در این مورد نیز دو روایت است) اوّل این‌که نمازخواندن با آن کراهت دارد، ولی حدیث دوم اطلاق دارد (یعنی نهی دراین‌باره به ما نرسیده است)؛ لکن به روایت کراهت عمل شود».

نماز با لباسی که غیرمسلمان بافته است

در کنار ما ریسندگان و بافندگان مجوسی هستند که مردار می‌خورند، از جنابت هم غسل نمی‌کنند و برای ما لباس‌هایی می‌بافند، آیا جایز است که در این لباس پیش از آن‌که شسته شود، نماز خواند.

پاسخ امام: «لا بأس بالصلاة فیه»؛ نمازخواندن در این لباس‌ها اشکالی ندارد».

سجده نمودن بر چیزی که سجده بر آن صحیح نیست

نمازگزاری که در تاریکی، نماز شب می‌خواند، وقتی به سجده می‌رود اشتباهاً به‌جای سجاده، پیشانی را بر روی فرش و یا پوست زیر پا می‌گذارد و بعد که سر برمی‌دارد سجاده (آنچه را که سجده بر آن صحیح است) را پیدا می‌کند. آیا به آن سجده اکتفا کند یا این‌که بار دیگر به سجده برود؟

پاسخ امام: «لم یتم حتّی فرغ فلا شیء علیه و قد تمّت صلاته»؛

---

۱. سنگی است که بسیار سخت است و عرب به آن حجر حدیدی یا سنگ آهنی می‌گوید و از آن نگین انگشتری می‌سازند.

مادامی‌که کاملاً ننشسته، اشکالی ندارد که سربلند کند و دنبال مهر و سجاده‌اش بگردد».

نماز با کفش روباز

آیا جایز است که مردی با کفش روباز (کفشی که فقط زیر پا را می‌پوشاند و روی پا با بند بسته‌شده باشد) نماز بخواند یا نه؟

پاسخ امام: «جایز است».

همراه داشتن اشیاء آهنی هنگام نماز

درباره مردی که در حال نماز در آستین و یا جیب شلوارش، چاقو و یا کلید آهنی دارد، آیا این نماز درست است؟

پاسخ امام: «جایز است».

کیفیت دعای «لی وجهت وجهی...» در ابتدای نماز

صاحب احتجاج نقل می‌کند که حمیری در سال ۳۰۷ نامه‌ای به امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نوشت و سؤالاتی را مطرح کرد ازجمله در مورد دعای «لی وجهت وجهی...» که ابتدای نماز خوانده می‌شود سؤال کرد که آیا می‌توان در این دعا بعد از «حنیفا مسلما» گفت: «و ما انا من المشرکین» چون برخی از علما می‌گویند این بدعت است و در هیچ جایی چنین چیزی نیامده است جز در روایتی از امام صادق علیه‌السلام.

پاسخ امام: «لیس کما ذکرت بل یقولها کما روی و السنة الثابتة فیه التی لا یجوز غیرها لا تخالف فیه: وجهت وجهی للذی فطر السموات و الأرض حنیفا مسلما علی ملة ابراهیم و دین محمد و منهاج علی امیر المؤمنین و سنا من المشرکین ان صلاتی و

اللهم اجعلني من المسلمين»؛ این دعا در ابتدای نماز واجب نیست و مستحب مؤکّدی که همانند اجماعی که هیچ اختلافی در آن نیست این است که این‌گونه دعا را بخواند: من روی خود را به‌سوی کسی کردم که آسمان‌ها و زمین را آفریده. من در ایمان خود خالص و تسلیمم طبق شریعت ابراهیم و دین محمد و هدایت امام علی امیرالمؤمنین و از مشرکان نیستم. همانا نماز و تمام عبادات من و زندگی و مرگ من، همه برای خداوند پروردگار جهانیان است. هیچ شریکی برای او نیست و به این (مرام) امر شده‌ام و من از مسلمانان هستم خدایا! مرا از مسلمانان قرار ده». سپس «أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم» می گوید و حمد را شروع می کند.[1]

دست بر صورت و سینه کشیدن پس از قنوت

آیا پس از دعا در قنوت نماز واجب می‌توان دست‌ها را بر صورت و سینه کشید؟ چون در حدیثی وارد شده است که خداوند بزرگوارتر از این است که بنده‌اش را دست‌خالی برگرداند؛ بلکه دستش را پر از رحمت می‌کند. برخی از بزرگان ما این کار را در نماز انجام داده‌اند.

پاسخ امام: «رد اليدين من القنوت على الرأس والوجه غير جائز في الفرائض والنوافل عليه العمل فيما إذا رجع يده في قنوت الفريضة وقبل الركوع أن يرد يطلق راحتيه مع صدره يتلقى راحتيه على تمثيل ويكبر ويركع وتجزيه صحيحة وهو في نوافل الشهر والليل دون الفرائض والعمل به في جميع الفضل»؛ **این کار در نمازهای واجب صحیح نیست. آنچه درست است این است که پس از اتمام قنوت به‌آرامی دست‌ها را پایین**

---

۱. احتجاج، ج ۲، ص ۴۸۲.

آورده و کف دو دست را کنار پاهایش قرار داده و آنگاه تکبیر گفته و به رکوع رود. آن روایت صحیح است؛ ولی در مورد نمازهای مستحب شبانه‌روز است؛ نه نمازهای واجب؛ و عمل به این خبر در نافله‌ها افضل است».

سجدهٔ شکر پس از نماز

برخی از بزرگان ما یادآور شده‌اند که سجدهٔ شکر بعد از نماز بدعت است! آیا جایز است انسان پس از نماز سجدهٔ شکر به‌جای آورد؟ اگر جایز است در نماز مغرب این سجده را بعد از نماز مغرب به‌جای آورد یا بعد از چهار رکعت نافله نماز مغرب؟

پاسخ امام: «[illegible]؛

سجدهٔ شکر از ضروری‌ترین و واجب‌ترین مستحبات است (شکر نعمت واجب است) و کسی نگفته که سجدهٔ شکر بدعت است، مگر این‌که بخواهد در دین خدا بدعتی ایجاد کند و اما آن خبری که روایت‌شده که این سجده بعد سه رکعت نماز مغرب باشد یا بعد از چهار رکعت نافلهٔ آن، پس فضیلت دعا و تسبیح بعد از نمازِ واجب، نسبت به دعا و تسبیح بعد از نافله، همانند فضیلت و برتری واجبات بر مستحبات است و سجده نیز دعا و تسبیح است؛ ازاین‌روی بهتر است سجده شکر را بعد از نماز مغرب به‌جای

آورد؛ هر چند اگر بعد از نافلهٔ مغرب هم به‌جا آورد صحیح است».[1]

نماز روی مرکب هنگام ضرورت

مرحوم حمیری در سال ۳۰۸ نیز نامه‌ای می‌نویسد و سؤالاتی را مطرح می‌کند. ازجمله این‌که:

شخصی به خاطر این‌که برف زیادی باریده است، نمی‌تواند از محمل پیاده شود و خوف این را دارد که در برف فرورود. آیا می‌تواند در محمل نماز بخواند؟ در مواردی به همین جهت نماز را در محمل خوانده‌ایم. آیا باید این نمازها را قضا کنیم؟

پاسخ امام: «لَا بَأْسَ عِنْدَ الضَّرُورَةِ وَ الشِّدَّةِ؛ هنگام ضرورت و سختی مانعی ندارد».

ملحق شدن به نماز جماعت در رکوع

شخصی هنگامی‌که امام جماعت در رکوع است، اقتدا می‌کند و در رکوع به نماز ملحق می‌شود. آیا برای او یک‌رکعت محسوب می‌شود؟ برخی می‌گویند اگر تکبیر رکوع امام را نشنیده است، نمی‌تواند آن را یک‌رکعت حساب کند.

پاسخ امام: «إِذَا لَحِقَ مَعَ الْإِمَامِ مِنْ تَسْبِيحِ الرُّكُوعِ تَسْبِيحَةً وَاحِدَةً اعْتَدَّ بِتِلْكَ الرَّكْعَةِ وَإِنْ لَمْ يَسْمَعْ تَكْبِيرَةَ الرُّكُوعِ؛ اگر به تسبیح امام در رکوع رسید، یک‌رکعت محسوب می‌شود؛ هرچند تکبیر رکوع را نشنیده باشد».

سجده و نماز در حرم مطهر اهل‌بیت

کسی که قبر مطهر ائمه علیهم‌السلام را زیارت می‌کند آیا جایز است بر مرقدشان

---

۱. همان، ص ۴۸۸.

سجده کند؟ و آیا می‌توان به‌گونه‌ای برای نماز ایستاد که قبر در طرف مقابل قرار گیرد یا دو طرف قبر یا جلو قبر بایستد و نماز بخواند؟

پاسخ امام: «أَمَّا السُّجُودُ عَلَى الْقَبْرِ- فَلَا يَجُوزُ فِي نَافِلَةٍ وَلَا فَرِيضَةٍ وَلَا زِيَادَةٍ وَالَّذِي عَلَيْهِ الْعَمَلُ أَنْ يَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى الْقَبْرِ وَأَمَّا الصَّلَاةُ فَإِنَّهَا خَلْفَهُ وَيَجْعَلُ الْقَبْرَ أَمَامَهُ وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُصَلِّيَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا عَنْ يَمِينِهِ وَلَا عَنْ يَسَارِهِ لِأَنَّ الْإِمَامَ ص لَا يُتَقَدَّمُ وَلَا يُسَاوَى. سجده بر قبر در نماز واجب و مستحب و در غیر آن جایز نیست؛ بلکه آنچه درست است این است که (برای تیمن و تبرک) گونه راست خود را بر قبر بگذارد؛ و اما برای نماز به‌گونه‌ای بایستد که قبر رو به روی او قرار گیرد و جایز نیست جلوی قبر یا دو طرف قبر امام بایستد و نماز بخواند؛ زیرا نباید جلوی امام یا مساوی امام ایستاد».

تسبیح در دست گرفتن در حال نماز

آیا می‌توان در نماز واجب یا مستحب تسبیح در دست گرفت و در حال نماز آن را چرخاند؟

پاسخ امام: «يَجُوزُ ذَلِكَ إِذَا خَافَ السَّهْوَ وَالْغَلَطَ؛ **اگر تسبیح به دست بگیرد که در (شمارش رکعات و اذکار) نماز اشتباه نکند، مانعی ندارد».**

تسبیح را با دست چپ گرفتن در نماز

آیا جایز است با دست چپ تسبیح را در دست گرفت و ذکر گفت؟

پاسخ امام: «جایز است».[1]

---

۱. همان، ۴۹۰.

فصل چهارم

دوران غیبت کبرا

سال ۳۲۹ هجری قمری، نقطه عطفی در تاریخ پرفرازونشیب شیعه به شمار می‌رود و به جهت این که در این سال چند تن از ستارگان درخشان فقاهت و عدالت، چهره در نقاب خاک کشیدند، این سال را سال تناثر نجوم (ریزش ستارگان) نامیدند. بزرگانی چون مرحوم «ثقة الاسلام کلینی» صاحب کتاب گران‌سنگ «کافی»، «علی بن بابویه قمی» صاحب تألیفات ارزشمندی چون «الامامة و التبصرة من الحیرة» و همچنین «علی بن محمد سمری» چهارمین نائب خاص امام زمان. با رحلت چهارمین نائب خاص، دوران غیبت صغرا به پایان رسید و دوران سخت غیبت کبرا آغاز شد.

آنچه سبب می‌شود بتوانیم از این دوران تاریک به‌سلامت عبور کنیم، اقتدا به سیرهٔ اهل‌بیت علیهم‌السلام است.

رسول اعظم خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «خوشا به حال کسی که قائم اهل‌بیت مرا درک کند (هنگام ظهور ایشان، حضورداشته باشد) درحالی‌که در دوران غیبت او و قبل از قیامش اقتدای به او کرده باشد (در جهت و مسیر رضایتش حرکت کرده باشد) و با دوستان امام دوست و با دشمنانش دشمن بوده باشد. چنین کسی از همراهان و دوستان و گرامی‌ترین امتم نزد من در روز قیامت خواهد بود».[1]

اکنون نماز را در سخن و سیره ایشان پی می‌گیریم.

پدر و مادرم به فدایش!

یحیی بن فضل نوفلی می‌گوید: در بغداد محضر مبارک امام کاظم علیه‌السلام شرفیاب شدم. ایشان بعد از نماز عصر، دست‌ها را به‌سوی آسمان بلند کردند و می‌شنیدم این‌گونه به درگاه الهی دعا می‌کند: «أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

---

۱. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۲۸۶.

؛ تو خدایی هستی که
جز تو خدایی نیست. تو اول و آخر و ظاهر و باطن هستی... از تو به اسم پوشیده‌ات و در گنجینه‌ات که زنده و پابرجا و برپادارنده است و هر کس تو را بخواند محروم نمی‌گردد، درخواست می‌کنم که بر محمّد و آل محمّد درود فرستی و در فرج انتقام گیرنده از دشمنانت تعجیل و به وعده او وفا نمایی، ای صاحب بزرگی و بزرگواری».

عرض کردم: برای چه کسی دعا می‌کنید؟

فرمودند: «برای مهدی آل محمد».

آنگاه فرمودند: «پدرم فدای آن وجودی باد که دلی برجسته و ابروانی پیوسته و ساق‌های باریك دارد و چهارشانه و قوی‌هیکل و گندم گون است و براثر تهجّد و شب‌زنده‌داری رنگش زرد است.

پدرم فدای کسی باد که شب‌ها در حال سجده و رکوع، به سر می‌برد و به ستارگان می‌نگرد و آن‌ها را زیر نظر دارد (کنایه از بی‌خوابی و شب‌زنده‌داری است).

پدرم فدای کسی باد که در راه خدا سرزنش ملامتگران در او تأثیر نمی‌گذارد. او چراغ هدایت در تاریکی‌های شدید است. پدرم فدای او که به امر خدا قیام می‌کند».

عرض کردم: خروج آن بزرگوار کی خواهد بود؟

فرمود: «هنگامی‌که لشکرها را در «انبار» بر کناره رود «فرات» و «صرات» و «دجله» و نیز ویران شدن «پل کوفه» و سوختن برخی از خانه‌های «کوفه» را

مشاهده نمودی. هرگاه این‌ها را دیدی، مسلماً خداوند آنچه را که می‌خواهد انجام می‌دهد و هیچ‌گاه امر خداوند مغلوب نمی‌گردد؛ بلکه همواره چیره است و حکم و فرمان او به تأخیر نمی‌افتد».[1]

ماجرای تشرف مرحوم ملا محمدتقی مجلسی

در اوایل بلوغ به دنبال جلب خشنودی خدا و سعی و تلاش در به دست آوردن رضایتش بودم و با چیزی جز یاد خدا آرام و قرار نمی‌گرفتم؛ تا این‌که در بین خواب‌وبیداری (حالت مکاشفه) حضرت صاحب‌الزمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را دیدم که در مسجد جامع قدیم اصفهان ایستاده‌اند. به ایشان سلام کردم. خواستم پای مبارکشان را ببوسم، اجازه ندادند. مرا گرفتند (که مانع شوند) من هم دستشان را بوسیدم. سپس مسائلی را که در آن اشکال داشتم از ایشان پرسیدم. ازجمله این‌که مدتی بود در مورد نماز دچار وسواس شده بودم. به این معنا که نمازی که می‌خواندم با خود می‌گفتم این نماز، نمازی نیست که از من خواسته‌شده است؛ لذا شب‌ها به‌جای نماز شب دوباره نمازهایم را قضا می‌کردم. از مرحوم شیخ بهایی سؤال کرده بودم، ایشان گفته بودند (نیمه‌شب) نماز ظهر و عصر و مغرب را به نیت قضا و نماز شب بخوان و من هم مدتی این‌چنین عمل می‌کردم (تا هم نماز شب خوانده باشم و هم دوباره نمازهایم را قضا کرده باشم).

از امام سؤال کردم نماز شب بخوانم؟ (یا طبق نسخه شیخ بهایی عمل کنم)؟ فرمودند: نماز شب بخوان و آن‌گونه که گفتی عمل نکن. مسائل دیگری هم [illegible] عرض کردم مولایم! برای من میسر نیست خدمتتان شرفیاب

---

۱. فلاح السائل، ص ۲۰۰.

شوم؛ پس کتابی (اخلاقی) به من بدهید تا همیشه طبق آن عمل کنم. ایشان فرمودند: کتابی برای تو به ملا محمد تاج داده‌ام برو و کتاب را از او بگیر... فردای آن روز وقتی نزد او رفتم، کتابی به من داد. دیدم عیناً همان کتابی است که در عالَم رؤیا دیده بودم. نگاه کردم دیدم صحیفه سجادیه است. به برکت تفضل امام زمان، صحیفه سجادیه در بسیاری از شهرها همانند خورشید درخشان در خانه‌ها به‌ویژه در اصفهان راه یافت و بیشتر مردم به برکت آن، اهل دعا و عبادت و بسیاری مستجاب‌الدعوه شدند.[1]

مراقب باش این‌گونه نباشی!

در دوران غیبتِ امام، مردم رفته‌رفته از یاد خدا و حجت خدا و همچنین قیامت غافل می‌شوند و توجه به دنیا و مسابقهٔ رفاه و تجمل سبب می‌شود ارزش‌های اخلاقی رنگ ببازد و انواع آسیب‌ها، جامعه را دربر بگیرد.

البته در چنین شرایطی ثابت‌قدم ماندن بر حق و ترجیح دادن خواسته‌های امام زمان بر خواسته خود، اجر و پاداش بس عظیمی دارد و انسان را به مقام والای معیت با اهل‌بیت در زندگی ابدی می‌رساند.

امام صادق علیه‌السلام به یکی از اصحابشان فرمودند: آیا نمی‌دانی کسی که منتظر امر ما باشد و بر آنچه از اذیت و ترس می‌بیند صبر کند، فردای قیامت در جمع ما خواهد بود؟

پس آنگاه‌که دیدی... نماز سبک شمرده می‌شود... و آن‌که نماز می‌خواند برای ریا و خودنمائی نماز می‌خواند... و آنگاه‌که دیدی برای اذان و نماز اجرت می‌گیرند... و مساجد پر از جمعیتی است که از خدا نمی‌ترسند و در

---

۱. روضة المتقین، ج ۱۴، ص ۴۱۹.

مسجد جمع می‌شوند و غیبت می‌کنند و گوشت پیروان حق را می‌خورند و برای همدیگر از وصف شراب می‌گویند و انسان مست که هیچ نمی‌فهمد امام جماعت می‌شود...و آنگاه‌که دیدی وقت نماز را سبک می‌شمارند (ازاین‌گونه بودن) بر حذر باش و از خدا نجات را درخواست کن و بدان مردم مورد خشم خداوند قرارگرفته‌اند؛ اما به خاطر مصلحتی به آنان مهلت می‌دهد؛ پس منتظر باش و تلاش کن خداوند تو را برخلاف آنچه دیگران هستند ببینید.[1]

مسجد سهله در عراق و مسجد جمکران در ایران، کانون توجه منتظران

این دو مسجد، کانون توجه بندگان صالح خداست که در طول سال به‌ویژه شب‌های چهارشنبه با تشرف در آن، به راز و نیاز با معبود خویش می‌پردازند و با خواندن نماز امام زمان، ظهور ولی‌اش را از خداوند طلب می‌کنند و با قرائت زیارت آل یس و سایر دعاها و زیارات مهدوی با امامشان، تجدید عهد و پیمان می‌کنند و در فراقش می‌سوزند.

بر اساس روایات، هیچ پیامبری مبعوث نشده است مگر این‌که در مسجد سهله نماز خوانده است و عدالت (در گستره جهانی) از این مسجد آشکار خواهد شد و قائم و به‌پای دارندهٔ عدل در این مسجد اقامت خواهد داشت.[2]

توسل به امام در خانهٔ خدا، بیانگر پیوند بین ولایت و توحید است؛ چراکه امام، ولی‌الله است و هدف نهائی ظهور، تحقق جامعهٔ توحیدی در گسترهٔ جهانی است. ازاین‌روی، قیامش از خانهٔ خداست (مسجدالحرام) و سکونت

---

۱. کافی، ج ۸، ص ۳۶.
۲. بحار، ج ۹۷، ص ۴۴۰.

و حکومتش نیز در خانهٔ خدا (مسجد سهله و مسجد کوفه).

شایان‌ذکر است بسیاری از دعاهایی که از ناحیهٔ معصومان در مورد امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف توصیه‌شده است، پیوند با نماز دارد و سفارش شده در قنوت نماز یا پس از نماز خوانده شود.

امام رضا علیه‌السلام به مقاتل بن سلیمان توصیه می‌کند این دعا را در قنوت نماز جمعه بخوانید: «[illegible]

[illegible]

؛ بارالها! کار (ظهور) بنده شایسته و خلیفه‌ات (امام مهدی) را سامان ده؛ همان‌گونه که کار پیامبران و فرستادگانت را اصلاح کردی و از فرشتگانت نگاهبانانی بر او بگمار و از سوی خویش با روح‌القدس او را یاری و پشتیبانی فرما و دیده‌بانانی که از هر گزندی نگاهش دارند، از پیش رو و پشت سر، همراه وی گردان و ترس و هراس او را به امن‌وامان دگرگون ساز که او تو را می‌پرستد و هیچ‌چیز را همتا و مانند تو قرار نمی‌دهد و برای هیچ‌یک از آفریدگانت برتری و چیرگی نسبت به ولی خود قرار مده و او را در جهاد با دشمنت و دشمنش اجازت فرما و مرا از یاوران او قرار ده، که همانا تو بر هر کاری توانایی».[1]

اکنون پیوند بین ولایت و توحید را به‌صورت جامع زیبا در تدبیر حکیمانهٔ امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در پایه‌گذاری مسجد جمکران به‌خوبی می‌توان مشاهده کرد.

---

۱. مصباح المتهجد، ج ۱، ص ۳۶۶.

عبد صالحِ خدا، شیخ حسن بن مثله جمکرانی می‌گوید: شب سه‌شنبه ۱۷ ماه مبارک رمضان سال ۳۷۳ (ه ق) در خانه‌ام خوابیده بودم. نیمهٔ شب عده‌ای درِ خانه ما آمدند و در زدند و مرا بیدار کردند و گفتند: برخیز و امام زمانت را اجابت کن. برخاستم آماده شدم و همراه آن جماعت به جایگاه کنونی مسجد جمکران آمدیم. دیدم جوانی حدود سی‌ساله آنجاست و پیرمردی مقابلش نشسته و کتابی را برای او می‌خواند و بیش از شصت نفر اطراف آنان بودند و هرکدام مشغول نماز و عبادت بودند. برخی لباس سبز و برخی دیگر لباس سفید بر تن داشتند.

آن پیرمرد که حضرت خضر بود مرا نشاند. آنگاه امام مرا به اسم صدا زدند و فرمودند:...این زمینِ شریفی است و خداوند آن را از بین سایر زمین‌ها برگزیده و شرافت داده است. به مردم بگو: «

؛ شیفته و علاقه‌مند به این مکان باشند و آن را بزرگ بشمارند و بیایند اینجا چهار (دو) رکعت نماز تحیّت بخوانند؛ به این صورت که در هر رکعت پس از سورهٔ حمد، هفت مرتبه سورهٔ «

» بخوانند. همچنین ذکر رکوع و سجده را نیز هفت مرتبه بگویند؛ پس‌ازآن، نماز صاحب‌الزمان بخوانند؛ به این صورت که دو رکعت بخوانند در حمد وقتی به آیهٔ «

» رسیدند آن را صد مرتبه بگویند و ذکر رکوع و سجده را نیز هرکدام هفت مرتبه و رکعت دوم را هم به همین صورت بخوانند و پس از نماز «

» و تسبیحات حضرت فاطمهٔ زهرا را قرائت کرده سپس به سجده بروند و صد مرتبه صلوات بفرستند. کسی که این نماز را اینجا بخواند

گویا در خانهٔ خدا (کعبه معظمه) نماز خوانده است».[۱]

نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

اکنون‌که سخن از نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به میان آمد، زیبنده است اهمیت و آثار و برکات این نماز بیشتر تبیین شود.

قطب‌الدین راوندی و همچنین کفعمی، بعد از ذکر نمازِ هر یک از ائمه علیهم‌السلام در مورد نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف می‌نویسند: «نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف دو رکعت است. در هر رکعت آیهٔ «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» را صد مرتبه می‌گویی و بعد از نماز، صد مرتبه صلوات می‌فرستی و حاجت خود را از خداوند درخواست می‌کنی».[۲]

سید بن طاووس نیز پس از بیان کیفیت خواندن این نماز می‌نویسد: پس از خواندن این نماز این دعا را بخوان «اللَّهُمَّ عَظُمَ الْبَلَاءُ وَبَرِحَ الْخَفَاءُ ...».[۳]

فلسفهٔ تکرار آیه «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ»

فراز اول آیه، اشاره به توحید در عبودیت[۴] و فراز دوم ناظر به توحید افعالی است.[۵]

---

۱. بحارالانوار، ج۵۳، ص۲۳۰ و مستدرک الوسائل، ج۳، ص۴۴۷. آنچه که در طول این هزار و اندی سال در این مکان اتفاق افتاده است و همچنین دیدگاه مراجع معظم تقلید در مورد این مکان همه شاهد صدقی است بر صحت این جریان. از این گذشته، کسانی که ندانسته در این جریان تشکیک می‌کنند به این مسئله توجه ندارند که این مکان امروز به‌عنوان مسجد مطرح است. مسجدی که بندگان صالح خدا در آنجا حضور می‌یابند و نماز می‌خوانند و به امام زمان علیه‌السلام متوسل می‌شوند و این امر هیچ منع شرعی ندارد. نک: کتاب ملاقات با امام زمان علیه‌السلام در مسجد مقدس جمکران: تاریخچه مسجد مقدس جمکران، سندیت مسجد مقدس جمکران از دیدگاه علما و مراجع تقلید، محمد یوسفی، ناشر عصر رهایی.

۲. دعوات، ص ۸۹ و البلد الامین، ص ۱۶۴.

۳. جمال الاسبوع، ص ۲۸۰.

۴. توحید در عبودیت یعنی: جز خداوند کسی شایستهٔ پرستش نیست و فقط او را باید عبادت کرد و هیچ شریکی برای او قرار ندهیم.

۵. توحید افعالی یعنی: همان‌گونه که تمام هستی و همهٔ موجودات در اصل وجود فقط و فقط

فهم حقیقت توحید کار ساده‌ای نیست. توجه به اسباب و علل مادی ممکن است انسان را از مسبِّب‌الاسباب غافل کند و در وادی ظلمانی شرک گرفتار سازد.

قرآن می‌فرماید: «فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ؛ هنگامی‌که بر سوار بر کشتی شوند، خدا را با اخلاص می‌خوانند (و غیر او را فراموش می‌کنند)؛ امّا هنگامی‌که خدا آنان را به خشکی رساند و نجات داد، باز مشرك می‌شوند»![1]

یعنی آنگاه‌که دستشان از اسباب و علل مادی کوتاه می‌شود، خالصانه خدا را می‌خوانند. وقتی خداوند از طریق اسباب و علل آنان را نجات می‌دهد، می‌گویند: اگر فلان کشتی به داد ما نرسیده بود غرق‌شده بودیم! و این‌چنین از توجه به مسبِّب‌الاسباب غافل می‌شوند.

ازاین‌روی در هر رکعت این نماز، صد مرتبه می‌گوییم «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» تا تمرین و توجهی باشد به توحید و رهایی از شرک.

شایان‌ذکر است که توسل به معصومان علیهم‌السلام و گفتن یا رسول‌الله! و امثال

وابسته به ذات اقدس الهی هستند، در افعال خود نیز وابسته هستند؛ چراکه هیچ مؤثری و تأثیرگذاری جز خداوند در عالم وجود ندارد. درعین‌حال جبر حاکم نیست و اراده خداوند به اختیار انسان تعلق‌گرفته است و زمین و آسمان در اختیارش قرار داده‌شده و مسیر درست استفاده از نعمت‌های الهی نیز تبیین شده است. اگر انسان وسایل و ابزار و امکانات را و دیگران را مستقل در تأثیر بداند از توحید خارج شده است؛ اما اگر هر آنچه هست را از خداوند بداند و این‌که هر اثری هست به اذن و ارادهٔ اوست؛ یعنی توحید افعالی را دریافته است. درنتیجه کمک خواستن از دیگران اگر به‌عنوان وسیله و واسطه دیده شود، هیچ منافاتی با توحید ندارد؛ بلکه ما مأمور به استفادهٔ از اسباب هستیم.

نکته مهم دیگر این‌که اذن تکوینی خداوند در استفاده از اسباب و علل، به معنای جواز هر کاری نیست؛ بلکه بایدها و نبایدها در مسیر تکامل انسان تبیین شده است. به همین جهت ابتدا می‌گوییم: خدایا! فقط تو را عبادت می‌کنیم و فقط از تو کمک می‌خواهیم.

۱. عنکبوت: ۶۵.

آن، انسان را از توحید خارج نمی‌سازد؛ بلکه توجه به سیره و سخن آنان و استمداد از عنایت و توجهشان سبب می‌شود در فهم توحید و در طی منازل توحید از وجودشان بهره گیریم و یکی از مهم‌ترین علت‌های تأکید بر ولایت‌پذیری و توجه و توسل به معصومان همین نکته است که از توحید خارج نشویم. در مباحث پیش‌رو در بخش اهداف ظهور، تبیین این نکته خواهد آمد که هدف نهایی ظهور، تبیین توحید و حاکمیت توحید در گسترهٔ جهانی است؛ ازاین‌روی در نماز امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف بر این امر تأکید می‌شود. این نماز اختصاص به زمان یا مکان معینی ندارد و در هر زمان و مکان مناسب، می‌توان با خواندن این نماز و دعا برای امام زمان، از آثار و برکات توجه به امام بهره‌مند شد.

وظایف منتظران

امیرالمؤمنین پس از بیان بخشی از فعالیت‌های امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در دوران غیبت، به آمادگی یارانش اشاره می‌کند که در آن شرایط سخت، همچون طلای ناب در کورهٔ حوادث آب‌دیده می‌شوند و با تحکیم پیوند خود با خدا و عبودیت و بندگی‌اش و انس با قرآن و با سبک زندگی قرآنی، خود را برای یاری مصلح عالَم آماده می‌کنند؛ چراکه منتظرانِ مصلح، خود باید صالح باشند.

«ثُمَّ لَيَشْحَذَنَّ فِيهَا قَوْمٌ شَحْذَ الْقَيْنِ النَّصْلَ يُجْلَى بِالتَّنْزِيلِ أَبْصَارُهُمْ وَ يُرْمَى بِالتَّفْسِيرِ فِي مَسَامِعِهِمْ وَ يُغْبَقُونَ كَأْسَ الْحِكْمَةِ بَعْدَ الصَّبُوحِ؛ سپس گروهی (برای یاری او) مهیّا می‌شوند، همچون مهیّا شدن شمشیر به دست آهنگر تیز گر. چشم آنان با قرآن روشنی می‌گیرد و تفسیر آیاتش به گوش آن‌ها افکنده می‌شود و

هر صبح و شام از جام حکمت سیراب می‌شوند»[1]

یکی از مهم‌ترین وظائف منتظران بقیة‌الله الاعظم امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، انس با دعاها و زیارات مربوط به ایشان است؛ تا با تقویت پیوند خود با امامشان از آسیب‌ها و آفت‌های دوران غیبت به‌سلامت عبور کنند. دعاها و زیارت‌هایی مثل دعای عهد، دعای ندبه، دعای فرج، زیارت آل یس، صلوات ضراب اصفهانی و....

امام صادق علیه‌السلام در رابطه با سختی دوران غیبتِ امام و حکمت طولانی شدن انتظار، فرمودند: «لا بُدَّ لِلنّاسِ مِن أن یَمحَصُوا و یُمَیَّزُوا و یُغَربَلُوا و سَیَخرُجُ مِنَ الغِربالِ خَلقٌ کَثیرٌ؛ باید مردم (در کورهٔ حوادث و سختی‌های دوران غیبت) خالص شوند و (خوبان از بدان) جدا گشته و غربال شوند و مردمان زیادی از غربال خارج می‌شوند. (دین و ایمان خود را از دست می‌دهند)»[2]

امام حسن عسکری علیه‌السلام پس از نشان دادن فرزند عزیزش حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به احمد بن اسحاق، فرمودند: «و اللهِ لَیَغیبَنَّ غَیبَةً لا یَنجُو فیها مِنَ الهَلَکَةِ إلّا مَن ثَبَّتَهُ اللهُ عزّوجلّ عَلَی القَولِ بِإمامَتِهِ و وَفَّقَهُ فیها لِلدُّعاءِ بِتَعجیلِ فَرَجِهِ؛ به خدا قسم او قطعاً غیبتی خواهد داشت و کسی در دوران غیبتش از هلاک (نابودی ایمان) نجات پیدا نمی‌کند مگر این‌که خداوند او را بر اعتقاد به امامتش ثابت‌قدم نگه دارد و برای دعا جهت تعجیل فرجش موفق بدارد».[3]

صاحب کتاب ارزشمند مکیال المکارم با استفاده از روایات، بیش از

---

۱. نهج‌البلاغه، خطبه ۱۵۰.
۲. الغیبه نعمانی، ص ۲۰۴.
۳. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۳۸۴.

نود اثر و خیروبرکت برای دعا برای امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ذکر کرده است[۱] و از مهم‌ترین این آثار، بهره‌مند شدن از دعای امام و ثابت‌قدم ماندن بر امامتش و نائل شدن به مقام والای منتظران است.

برای آشنایی بیشتر با نمازهای امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و همچنین دعاها و زیارت‌های ایشان می‌توانید به کتاب‌هایی که در این زمینه تألیف شده است مراجعه کنید.[۲]

در پایان فصل سوم، فرازهایی از ادعیه و زیارات مهدوی که ناظر به نماز و اهمیت آن است مورد اشاره قرار می‌گیرد:

- دعای ندبه:

«...وَاجْعَلْ صَلَاتَنَا بِهِ مَقْبُولَةً؛ خدایا!...نماز ما را به‌واسطه امام زمان بپذیر».[۳]

شرط پذیرش اعمال از سوی خداوند، قبول ولایت ولیِّ خداست. در زیارت امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف خطاب به ایشان اقرار می‌کنیم که: «أَشْهَدُ أَنَّ بِوَلَايَتِكَ تُقْبَلُ الْأَعْمَالُ وَتَزْكُو الْأَفْعَالُ وَتُضَاعَفُ الْحَسَنَاتُ؛ من گواهی می‌دهم که فقط با ولایت تو اعمال پذیرفته می‌شود و کارها پاکیزه می‌شود و (پاداش) خوبی‌ها چندین برابر می‌شود».[۴]

- دعای عهد:

«...وَاجْعَلْهُ اللَّهُمَّ...مُجَدِّداً لِمَا عُطِّلَ مِنْ أَحْكَامِ كِتَابِكَ وَمُشَيِّداً لِمَا وَرَدَ مِنْ أَعْلَامِ دِينِكَ وَسُنَنِ نَبِيِّكَ؛ خدایا! او را احیاکننده آنچه از احکام قرآن که بر زمین مانده

---

۱. مکیال المکارم، ج ۱، ص ۳۳۷، الباب الخامس.
۲. نک: صحیفه مهدی، سید مرتضی مجتهدی و همچنین ادعیه و زیارات مهدوی، اباذری.
۳. المزارالکبیر، ص ۵۸۴.
۴. المزارالکبیر، ص ۵۸۷.

است و برپاکننده نشانه‌های دینت و سنت رسولت قرار ده».[1]

نماز از مصادیق بارز جامعهٔ توحیدی و سنت و سیرهٔ رسول خداست که در دوران ظهور، آن‌گونه که شایستهٔ این عبادت است موردتوجه قرار می‌گیرد و اکنون نیز منتظران حضرتش، باید با محور قرار دادن نماز در همهٔ امور، شایستگی خود را برای اقامهٔ نماز در گسترهٔ جهانی به اثبات برسانند.

- دعای دوران غیبت

در ابتدای دوران غیبت، توقیعی از ناحیهٔ عمروی به دست شیعیان رسید که می‌توان از آن به‌عنوان منشور منتظران یادکرد که منتظران با توجه به مضامین آن، می‌توانند دوره تاریک غیبت را به‌سلامت پشت سر بگذارند. در فرازی از این دعا به درگاه الهی عرضه می‌داریم:

«...وَعَذِّبْ أَعْدَاءَكَ وَأَعْدَاءَ دِينِكَ وَأَعْدَاءَ رَسُولِكَ بِمِدَدِ وَلِيِّكَ وَأَبِيدِي عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ وَأَصْلِهِمْ حَرَّ نَارِكَ فَإِنَّهُمْ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ وَأَذَلُّوا عِبَادَكَ اللَّهُمَّ وَأَحْيِ بِوَلِيِّكَ الْقُرْآنَ؛ خدایا! به دست ولی‌ات و دستان بندگان مؤمنت، دشمنانت و دشمنان دینت و دشمنان رسولت را عذاب کن و آنان را با آتش جهنم بسوزان؛ چراکه آنان نماز را تباه و از شهوات پیروی و بندگانت را خوار کردند و به‌واسطه ولی‌ات قرآن را زنده بگردان».[2]

اگر دشمنان در پی تباه کردن نماز و ترویج شهوات هستند، قطعاً منتظران امام، باید نسبت به نماز و پرهیز ازآنچه که سبب دوری‌شان از معنویت می‌شود نهایت اهتمام را داشته باشند.

---

۱. همان، ص ۶۶۳.
۲. کمال الدین، ج ۲، ص ۵۱۵.

فصل نهم

دوران ظهور و حکومت جهانی

ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف: ظهور حاکمیت توحیدی و عبادت ناب و خالصانه

با استفاده از آیات و روایات و کلام بزرگان[1] پیرامون اهداف ظهورِ امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، می‌توان سه هدف را بیان کرد:

۱. هدف کوتاه مدت

مبارزه با تمام مظاهر ظلم و ستم به دیگران و حرکت در مسیر تحقق عدالت اجتماعی، به‌گونه‌ای که دیگر کسی به دیگری ظلم نمی‌کند. امام رضا علیه‌السلام در این رابطه می‌فرمایند: «...وَهُوَ صَاحِبُ الْغَيْبَةِ قَبْلَ خُرُوجِهِ فَإِذَا خَرَجَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِهِ وَوَضَعَ مِيزَانَ الْعَدْلِ بَيْنَ النَّاسِ فَلَا يَظْلِمُ أَحَدٌ أَحَداً؛ او (امام مهدی) قبل از قیامش دارای غیبت خواهد بود. پس آنگاه‌که قیام کند زمین با نور (عدالتش) روشن خواهد شد و ترازوی عدالت را بنا می‌گذارد به‌گونه‌ای که هرگز کسی به دیگری ستم نمی‌کند».[2]

۲. هدف میان مدت

یکی از اهداف مهم ظهور، ظهورِ استعدادهای بالقوهٔ انسان است؛ تا با شناخت قدر و منزلت خود و رفع موانع رُشد و تعالی و تکاملش، قله‌های رستگاری را فتح کند. در پرتو برنامه‌های حکیمانهٔ امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، انسان به چنان شناختی خواهد رسید که گناه را ظلم به نفس می‌بیند و به هیچ قیمتی خود را آلوده نمی‌کند و برای رسیدن به درجه‌ای تلاش می‌کند که اگر بخواهند تمام هستی را به او بدهند به قیمت این‌که او پوست جُوی را به‌ناحق از دهان مورچه‌ای بگیرد هرگز حاضر به چنین اقدامی نخواهد شد.

---

۱. نک: فصل نامه انتظار، شماره ۱۳، مهدویت و عدل الهی، سخنان حضرت آیة الله جوادی آملی.
۲. کمال‌الدین، ج ۲، ص ۳۷۲.

۳. هدف نهایی و بلندمدت

درواقع دو هدف قبلی، زمینه‌ساز دست‌یابی به هدف سوم است. از دیدگاه قرآن بزرگ‌ترین ظلم، شرک به خداوند است. لقمان حکیم این‌گونه به فرزندش توصیه می‌کند که: «یا بُنَیَّ لا تُشْرِکْ بِاللهِ إِنَّ الشِّرْکَ لَظُلْمٌ عَظِیمٌ؛ ای پسر عزیزم! چیزی را همتا و شریک خداوند قرار نده؛ زیرا شرک ظلم بزرگی است».[1]

انسان‌های اسیر در ظلمات شرک، به‌جای صورتگر، صورت را دیده و به‌جای «مسبب الاسباب»، خود اسباب را مؤثر می‌دانند و تصورشان این است که آب، تشنگی را و غذا، گرسنگی را برطرف می‌کند. گرچه ما مأمور به استفاده از این اسباب هستیم؛ اما این‌که همه‌چیز را از خدا و لطف و رحمت الهی ببینیم، غفلت می‌کنیم و گرفتار شرک خفی می‌شویم و از رسیدن به مقصد بازمی‌مانیم.

بزرگ‌ترین حجاب و مانع بین انسان و خداوند، شرک است و کمتر کسی است که گرفتار شرک پنهان نباشد و رهایی از وادی ظلمانی شرک، جز در پرتو هدایت تشریعی و تکوینی انسان کامل، مقدور نیست.

عبادتی بی‌نظیر

شاخص‌ترین آیه پیرامون ظهور و اهدافِ آن، آیهٔ ذیل است:

«وَعَدَ اللهُ الَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَیَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِی الْأَرْضِ کَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَیُمَکِّنَنَّ لَهُمْ دِینَهُمُ الَّذِی ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَیُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا یَعْبُدُونَنِی لَا یُشْرِکُونَ بِی شَیْئًا وَمَنْ کَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِکَ فَأُولَٰئِکَ هُمُ الْفَاسِقُونَ؛

---

۱. لقمان: ۱۳.

خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، وعده می‌دهد که قطعاً آنان را حکمران روی زمین خواهد کرد؛ همان‌گونه که به پیشینیان آن‌ها خلافت روی زمین را بخشید؛ و دین و آیینی را که برای آنان پسندیده، پابرجا و ریشه‌دار خواهد ساخت؛ و ترسشان را به امنیت و آرامش مبدّل می‌کند؛ آن‌چنان‌که تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریك من نخواهند ساخت و کسانی که پس‌ازآن کافر شوند، آن‌ها فاسقان‌اند».[1]

در این آیهٔ شریفه، پس از بیان وعدهٔ ظهور و حاکمیت یافتن دین مرضیِّ خداوند و برقراری امنیت کامل، هدف نهائی را این‌چنین بیان می‌کند:

«یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا؛ آن‌چنان‌که تنها مرا می‌پرستند و چیزی را شریك من نخواهند ساخت».

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان، ذیل این فراز از آیه می‌فرماید: «و اگر در این آیه التفاتی از غیبت «لیبدلنهم» به تکلم «مرا عبادت کنند» بکار برده و جمله «یعبدوننی» را با جمله «چیزی را شریك من ندانند» تأکید کرده و کلمه «شیئا» را نکره آورده، که خود دلالت می‌کند بر نفی شریك به‌طور مطلق. همه این نکات، حکم می‌کند بر اینکه مراد از عبادت، خداپرستی خالص است؛ به‌طوری‌که هیچ شایبه‌ای از شرك ـچه شرك جلی و چه شرك خفیـ در آن راه نداشته باشد و خلاصه معنا این می‌شود که خدا مجتمع آنان را مجتمعی ایمن می‌سازد؛ تا در آن جز خدا هیچ‌چیز دیگری پرستش نشود و هیچ ربّی غیر از خدا قائل نباشند».[2]

به تعبیر دیگر، انسان در پرتو امامت حکیمانه امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، منازل و مراحل

---

۱. نور، ۵۵

۲. ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۵، ص ۲۱۲.

سیر الی الله را چنان طی می‌کند که به قلهٔ راه، یعنی منزل توحید شرف‌یاب شده، پرده‌ها کنار می‌رود و حقیقت «توحید» را درمی‌یابد و می‌فهمد که هرچه هست از اوست؛ ازاین‌روی عبد محض خدا خواهد شد و به حیات طیبه‌ای می‌رسد که تمام زندگی‌اش برای خدا می‌شود و عبادت خالصانه و خاضعانه را سرلوحه تمام‌کارهایش قرار خواهد داد و مظهر اسماء و صفات الهی خواهد شد.

«...و من (خدا) این گونه‌ام که هر چه بخواهم، همان خواهد شد. از من پیروی کن تا تو را این‌گونه قرار دهم که هر چه بخواهی، همان شود».[1]

در تفسیر نمونه نیز هدف نهائی حکومت جهانی امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را این چنین تبیین می‌کند:

«هدف نهایی، عبادت خالی از شرك است. جمله‌ی «یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا» چه ازنظر ادبی، «حال» باشد و چه «غایت»[2] مفهومش این است که هدف نهایی فراهم آمدن حکومت عدل و ریشه‌دار شدن آئین حق و گسترش امن و آرامش همان استحکام پایه‌های عبودیت و توحید است؛ که در آیه دیگر قرآن به‌عنوان هدف آفرینش ذکرشده است: «وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون»؛ من جن و انس را نیافریدم مگر به خاطر اینکه مرا عبادت کنند» (زاریات: ۵۶). عبادتی که مکتب عالی تربیت انسان‌ها و پرورش‌دهنده روح و جان آن‌ها است؛ عبادتی که خدا از آن بی‌نیاز و بندگان برای پیمودن راه تکامل و ترقی سخت به آن نیازمندند.

---

۱. «وقد علمت شأني وما خلقت الخلق إلا لنفعهم فيما ينبغي لهم أن يتقربوا به إلي فيصلوا إلى نعيم دائم لا زوال له ولا انقطاع وإنما خلقت الخلق ليكون الخلق فيما خلقت له كما أريد لا كما يريد لنفسه» (بحارالانوار، ج ۹۰، ص ۳۷۶).

۲. در صورت اول جمله، جمله حالیه است برای ضمیر «هم» که در آیات قبل آمده است و در صورت دوم لام در تقدیر است و در اصل «یعبدوننی» بوده است.

بنابراین در بینش اسلامی برخلاف بینش‌های مادی که هدفش در آخرین مرحله رفاه و برخورداری از یك زندگی مادی در سطح عالی است، هرگز چنین چیزی را هدف خود قرار نمی‌دهد؛ بلکه حتی زندگی مادی هم در صورتی ارزش دارد که وسیله‌ای در نیل به آن هدف معنوی گردد.

منتها توجه به این نکته لازم است که عبادت خالی از هرگونه شرك و نفی هرگونه قانون غیر خدا و حاکمیت اهواء، جز از طریق تأسیس یك حکومت عدل امکان‌پذیر نیست.

ممکن است با استفاده از تعلیم و تربیت و تبلیغ مستمر، گروهی را متوجه حق نمود؛ ولی تعمیم این مسئله در جامعه انسانی جز از طریق تأسیس حکومت صالحان باایمان امکان‌پذیر نیست. به همین دلیل انبیاء بزرگ همتشان، تشکیل چنین حکومتی بوده؛ مخصوصاً پیامبر اسلام ﷺ در نخستین فرصت ممکن یعنی به هنگام هجرت به مدینه اقدام به تشکیل نمونه‌ای از این حکومت کرد.

از اینجا نیز می‌توان نتیجه گرفت که چنین حکومتی تمام تلاش‌ها و کوشش‌هایش، از جنگ و صلح گرفته تا برنامه‌های آموزشی و فرهنگی و اقتصادی و نظامی، همه در مسیر بندگی خدا، بندگی خالی از هرگونه شرك است.

ذکر این نکته نیز لازم است که معنی حکومت صالحان و تمکین آئین حق و عبادت خالی از شرك این نیست که در چنان جامعه‌ای هیچ گنه‌کار و منحرفی وجود نخواهد داشت؛ بلکه مفهومش این است که نظام حکومت در دست مؤمنان صالح است و چهره عمومی جامعه خالی از شرك است؛ وگرنه مادام که انسان دارای آزادی اراده است ممکن است در بهترین جوامع

الهی و انسانی احیاناً افراد منحرفی وجود داشته باشد».[۱]

اقامه نماز در گسترهٔ جهانی

از مهم‌ترین آیات در رابطه با برنامه‌های حکومت جهانی امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، آیهٔ ذیل است:

«الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» کسانی که اگر آنان را در روی زمین تسلط و توان دهیم نماز را برپا می‌دارند و زکات می‌پردازند و (مردم را) به هر کار پسندیده (عقلی و شرعی) فرمان می‌دهند و از هر عمل ناپسند و زشت بازمی‌دارند و عاقبت همهٔ کارها از آن خداست».[۲]

نماز سمبل پیوند با معبود و زکات سمبل ارتباط با مخلوق است و توجه دادن غافلان به نماز و سایر خوبی‌ها (امربه‌معروف) و بر حذر داشتن مردم ازآنچه که سبب جدایی از محبوب می‌شود (نهی از منکر)، سعادت و رستگاری ما را رقم می‌زند.

ازآنجاکه سرنوشت ما انسان‌ها، همانند مسافران یک کشتی بر اساس حکمت الهی به هم پیوند خورده است، حق یاوران از هر فرصت و مُکنتی برای اقامه این امور قد علم می‌کنند.

امام باقر علیه‌السلام در مورد این آیه شریفه فرمودند: «هُمْ وَاللَّهِ آلُ مُحَمَّدٍ»؛ این آیه برای آل محمد است. خداوند شرق و غرب زمین را در سیطره حکومت حضرت مهدی و اصحابش قرار می‌دهد؛ آئینش را آشکار می‌سازد و به‌وسیله

---

۱. تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۵۳۲.
۲. حج: ۴۱.

مهدی و یارانش، بدعت و باطل را نابود می‌کند؛ آن‌چنان‌که تبهکاران حق را نابود کرده بودند و آن‌چنان می‌شود که بر صفحه زمین، اثری از ظلم دیده نمی‌شود؛ (چراکه) آن‌ها امربه‌معروف و نهی از منکر می‌کنند».[1]

ازآنجاکه سنت الهی بر این جاری‌شده است تا این وعده الهی با خواستِ صادقانهٔ مردم محقق شود، بنابراین هرکسی باید در هر موقعیتی که قرار دارد، در اندازه توان، شایستگی خود را برای یاری امام، با تلاش در جهت اقامهٔ نماز، احیای زکات و امربه‌معروف و نهی از منکر در خانه، محله، اداره و شهرِ خود ثابت کند.

مقام معظم رهبری در مورد فلسفهٔ تأکید بر اقامهٔ نماز می‌فرمایند:

«اهمیت کار اقامهٔ نماز و ترویج نماز، ناشی است از اهمیت خود نماز. وقتی ما می‌بینیم در شرع مقدس اسلام این‌همه راجع به نماز ـ چه در قرآن، چه در کلمات نبی مکرم، چه در فرمایشات معصومین ـ ترغیب و تشویق و اهتمام نشان داده‌شده، کشف می‌کنیم که این نماز در بین مجموعهٔ داروهای درمانگرِ بیماری‌های جسمی و روحی و فردی و اجتماعی انسان، آن عنصر اصلی یا یکی از اصلی‌ترین عناصر است. همهٔ واجبات شرعی، اجتناب از همه محرمات، تشکیل‌دهنده مجموعه‌ای است از داروی تجویزشده از سوی پروردگار برای تقویت بنیه روحی و اصلاح امور دنیا و آخرت انسان ـ اصلاح جامعه، اصلاح فرد ـ منتها در این مجموعه بعضی از عناصر کلیدی هستند که شاید بشود گفت نماز کلیدی‌ترین این عناصر است.

«لَتَكُونَنَّ لَهُمْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ». مؤمنان، مجاهدان راه خدا،

---

۱. تفسیر نور الثقلین، ج۳، ص: ۵۰۶

ایثارگران طریق تحکیم معارف الهی این جوری‌اند که وقتی «إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ»؛ وقتی ما این‌ها را در زمین متمکن کردیم، قدرت را به این‌ها سپردیم، خیلی کارها باید انجام بدهند: استقرار عدالت، ایجاد چه، چه، اما اول‌چیزی که وجود دارد «أَقَامُوا الصَّلَاةَ»؛ نماز را اقامه می‌کنند. ...اگر نماز خواندیم، از درون انسان، از دل انسان بگیرید تا سطح جامعه و تا سطح حاکمیت بر جامعه ـ هرچه این جامعه بزرگ باشد ـ به برکت نماز امان پیدا می‌کند؛ امنیت پیدا می‌کند. دل انسان امنیت پیدا می‌کند؛ جسم انسان امنیت پیدا می‌کند؛ جامعهٔ انسان امنیت، پیدا می‌کند. نماز خاصیتش این است؛ اقامهٔ نماز در جامعه این است».[1]

آغاز فعالیت عیسی بن مریم با حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف

یکی از شگفت‌انگیزترین وقایع پس از ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، فرود آمدن حضرت عیسی مسیح از آسمان است. آنگاه تدبیر حکیمانهٔ الهی در زنده نگه‌داشتن ایشان بر همگان مشخص می‌شود.

قرآن، دیدگاه یهود را که به‌زعم خودشان او را به صلیب کشیدند و کشتند به‌شدت تخطئه می‌کند و می‌فرماید: «و گفته ایشان که: "ما مسیح، عیسی بن مریم، پیامبر خدا را کشتیم" و حال‌آنکه آنان او را نکشتند و مصلوبش نکردند، لیکن امر بر آنان مشتبه شد؛ و کسانی که درباره او اختلاف کردند، قطعاً در مورد آن دچار شک شده‌اند و هیچ علمی بدان ندارند، جز آنکه از گمان پیروی می‌کنند و یقیناً او را نکشتند».

«بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا»؛ بلکه خدا او را به‌سوی خود بالا بُرد و

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار شرکت‌کنندگان در هفدهمین اجلاس نماز.

خدا توانا و حکیم است».[1]

اکنون حدود دو میلیارد و نیم مسیحی در جهان وجود دارد و منتظر نزول او هستند. با تحقق وعده الهی و ظهور امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، حضرت عیسی مسیح نیز به اذن الهی خواهد آمد و بشریت را به اطاعت و پیروی از ایشان فرامی‌خواند و در بیت‌المقدس پشت سر امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به نماز می‌ایستد و به او اقتدا می‌کند. این امر سبب می‌شود بسیاری از جهانیان به‌ویژه مسیحیان به امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف ایمان بیاورند و ازآنچه که در اختیار دارند در راه یاری حق به کار گیرند و مانع استفاده از سلاح‌های مدرن و پیشرفته و کشتارجمعی علیه بشریت شوند.

رسول گران‌قدر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «کَیْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْیَمَ فِیکُمْ وَإِمَامُکُمْ مِنْکُمْ؛ چگونه خواهید بود آنگاه‌که فرزند مریم فرود آید اما امام از شما (امت اسلام) باشد».

جابر بن عبدالله انصاری می‌گوید: رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «...پس عیسی بن مریم فرود می‌آید و امیر آنان می‌گوید: بیا جلو بایست تا نماز را با شما بخوانیم او می‌گوید: نه! به جهت این‌که خداوند این امت را گرامی داشته است برخی از شما بر برخی امیر هستید».[2]

معاویه بن عمار می‌گوید که امام صادق علیه‌السلام فرمودند: «روزی رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله شاد و خندان (از خانه) خارج شدند مردم به ایشان گفتند: ای رسول خدا! همیشه شاد و خندان باشید رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: هیچ روز و شبی نیست جز این‌که از سوی خداوند هدیه‌ای برای من خواهد بود.

---

۱. نساء: آیات ۱۵۷ و ۱۵۸.
۲. صحیح مسلم، ج ۱، ص ۱۳۷.

خداوند امروز هدیه‌ای به من عطا کرد که تاکنون مانند آن را نداده بود. جبرئیل آمد و سلام خدای را رساند و گفت: ای محمد! همانا خداوند از بنی‌هاشم هفت نفر را برگزید که نه درگذشته و نه در آینده هرگز همانند آنان خلق نشده‌اند و نخواهند شد. تو ای رسول خدا! سرور پیامبران هستی و علی بن ابی‌طالب سرور جانشینان و حسن و حسین دو نوه‌ات سرور اسباط (نوه ها) و حمزهٔ سید الشهداء و جعفر پسرعمویت که در بهشت با فرشتگان هرکجا که بخواهد پرواز می‌کند و از شماست قائم از نسل علی و فاطمه و از فرزندان حسین که عیسی بن مریم پشت سر او نماز می‌خواند آنگاه‌که خداوند او را نازل کند».[1]

مسجد پایگاه و مصلح جهانی

قرآن می‌فرماید: (هنگام مواجه‌شدن با ناملایمات و گرفتاری‌ها و برای رسیدن به اهداف بلندِ خود) «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ؛ از صبر و نماز کمک بگیرید».[2]

موعود امم و منجی بشریت برای رقم زدن بزرگ‌ترین تغییر و تحول جهانی، حرکت خود را از خانهٔ خدا، مسجدالحرام و با نماز پشت مقام ابراهیم آغاز می‌کند.

امام صادق علیه‌السلام در مورد آیه شریفهٔ «أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ»[3] فرمودند: «نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ

---

۱. کافی، ج ۸، ص ۴۹.
۲. بقره،: ۴۵.
۳. «یا [کیست] آن‌کس که درمانده را ـچون وی را بخواندـ اجابت می‌کند و گرفتاری را برطرف می‌گرداند و شما را جانشینان این زمین قرار می‌دهد»؟ (نمل: ۶۲).

هو والله المضطر إذا صلّى في المقام ركعتين ودعا إلى الله عزّوجلّ فأجابه ويكشف السوء ويجعله خليفة في الأرض؛ این آیه در مورد حضرت قائم نازل‌شده است. به خدا قسم او مضطر است. در مقام (ابراهیم) دو رکعت نماز می‌خواند و به درگاه الهی دست به دعا برمی‌دارد؛ پس خداوند دعایش را اجابت می‌کند و بدی را برطرف می‌کند و او را خلیفه خود در زمین قرارمی دهد».[1]

مسجد دار العباده و دارالاماره

آنچه از سیرهٔ رسول اعظم خدا ﷺ و اهل‌بیت طاهرینش علیهم‌السلام استفاده می‌شود این است که مسجد نه‌تنها محل عبادت است، بلکه محور همهٔ امور محسوب می‌شود. مسجد محور وحدت و همدلی، مکانی مناسب برای مدیریت جامعه، آموزش‌وپرورش مؤمنان، حل‌وفصل معضلات و سنگری است برای دفاع از حق و نقش بر آب‌کردن نقشه‌های شوم دشمنان.

مقام معظم رهبری در مورد جایگاه مسجد می‌فرمایند:

«مسجد، نه‌فقط در زمان ما و نه‌فقط در کشور عزیز اسلامی ما، بلکه در نقاط مختلف عالم و در طول تاریخ، منشأ آثار بزرگ و نهضت‌ها و حرکت‌های اسلامی بزرگی شده است...در صدر اسلام هم در زمان نبیّ مکرّم اسلام و همچنین در زمان حکومت بابرکت امیرالمؤمنین، مسجد مرکز همه تصمیم‌گیری‌های مهم و کارهای بزرگ بود. نمی‌خواهیم ازلحاظ وضع زمان، مسجد امروز را به مسجد کوفه زمان امیرالمؤمنین تشبیه کنیم؛ زیرا اقتضاهای هر زمان متفاوت است. به‌طورکلی مسجد به‌عنوان یک پایگاه دین، عبودیت و معرفت، می‌تواند برای جوامع اسلامی منشأ و سرآغاز حرکات بزرگ و برکات ماندگار باشد.

---

۱. نور الثقلین، ج ۴، ص ۹۴.

یکی از علل پیروزی این انقلاب مبارک در ایران اسلامی ـ و یا لااقل سهولت این پیروزی ـ این بود که مردم به مساجد اقبال پیدا کردند؛ جوانان مساجد را پر کردند و علمای اعلام، مساجد را به عنوان مرکزی برای تعلیم، تربیت، روشنگری افکار و اذهان، مورداستفاده قراردادند و مسجد، مرکزی برای حرکت، آگاهی، نهضت و افشای اسرار زمامداران فاسد و خودفروخته رژیم طاغوت شد. در دوره مشروطیت هم همین‌طور بوده است؛ در دوره ملی شدن صنعت نفت هم تا حدودی همین‌طور بود؛ در زمان انقلاب هم که این مسئله، به حدّ اعلی رسید ...مسجد فقط برای نماز نیست؛... مسجد، هم‌مدرسه است، هم دانشگاه، هم مرکز تفکّر و تأمل، هم مرکز تصفیه روح، هم مرکز خلوص و مرکز اتّصال بنده به خداست. ارتباط زمین و آسمان است. جایی است که انسان خود را به منبع لایزال فیض و قدرت وصل می‌کند. انسان در مسجد، خود را به خدا متصل می‌کند».[1]

دارالاماره رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله، مسجد مدینه بود و محل حکومت و قضاوت امیرالمؤمنین علیه‌السلام نیز مسجد کوفه بود.

با این شیوهٔ حکیمانه، مردم به‌ویژه مسئولان از انواع آسیب‌ها در امان خواهند ماند و با پیوند امور مادی و معنوی و توجه به مبدأ و معاد، جامعه در مسیر رشد و بالندگی با سرعت به‌پیش می‌رود.

روایات وارده در مورد دوران ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نشان می‌دهد که ایشان نیز همانند آبا و اجداد طاهرینشان مسجد را محور همهٔ امور قرار خواهد داد. امام باقر علیه‌السلام پس از بیان تعدادی از نشانه‌های ظهور می‌فرمایند: «در این

---

۱. بیانات مقام معظم رهبری در جمع مردم قم.

هنگام خروج قائم ما خواهد بود وقتی قیام کند تکیه به کعبه می‌دهد و ۳۱۳ نفر مرد (از یاران خاص او) گرد او جمع می‌شوند و اولین سخنی به بر زبان جاری می‌کند این آیه است «بقیت الله خیر لکم ان کنتم مؤمنین» سپس می‌فرماید: منم بقیة الله درروی زمین و خلیفه و حجت خدا».[1]

سپس به‌سوی کوفه حرکت می‌کند و مسجد سهله را محل استقرار و جامع کوفه را دارالاماره قرارمی دهد.

مفضل می‌گوید: «از سرورم، امام صادق علیه‌السلام پرسیدم: آقای من! خانه مهدی علیه‌السلام و محل اجتماع مؤمنان کجا خواهد بود؟ فرمود: مرکز دولت او کوفه است. محل صدور احکام و فتوای او در مسجد جامع آن و محل نگهداری بیت‌المال و تقسیم غنائم، مسجد سهله هست و محل خلوت کردن و اعتکاف او تپه‌های سفید نجف».[2]

تلقین انداز شدن بانگ اذان در سراسر جهان

اذان گفتن آثار و برکات متعددِ مادی و معنوی و دنیوی و اخروی دارد. هشام بن ابراهیم می‌گوید: «به اما رضا علیه‌السلام عرض کردم بیمارم و مشکل دیگرم این است که صاحب فرزند نمی‌شوم. امام فرمودند: با صدای بلند در خانه اذان بگو. سلیمان می‌گوید چنین کردم و به برکت اذان، بیماریم برطرف شد و صاحب فرزندان متعددی شدم».[3]

همچنین رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به بلال می‌فرمود: «بلال! هنگامی‌که وقت نماز فرارسید برو بالای دیوار و با صدای بلند اذان بگو. خداوند بادی

---

۱. کمال‌الدین، ج ۱، ص ۳۳۱.
۲. بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۱ و نک: کافی، ج ۳، ص ۴۹۵ و المزار الکبیر ابن مشهدی، ص ۱۳۴.
۳. کافی، ج ۳، ص ۳۰۸.

را مأمور ساخته است که صدای اذان را به آسمان ببرد. وقتی فرشتگان این صدا را از اهل زمین می‌شنوند، می‌گویند: این صداهای امت حضرت محمد به یکتائی خداست و اینان تا پایان نماز برای امت محمد طلب مغفرت می‌کنند».[1]

ایشان در حدیث دیگری می‌فرمایند: «إن أهل السماء لا يسمعون من أهل الأرض شيئاً إلا الأذان و له مِن كُلِّ مَن يُصلّي بأذانِه حَسَنة؛ همانا اهل آسمان چیزی از اهل زمین نمی‌شنوند جز صدای اذان و به تعداد کسانی که با صدای اذانش نماز بخوانند برایش پاداشی خواهد بود».[2]

یکی از زیبایی‌های وصف‌ناپذیر دوران ظهور، این است که هنگام نماز، از هر کوی و برزن صدای رسای اذان به گوش می‌رسد و مردم برای اقامهٔ نماز در مساجد از همدیگر سبقت می‌گیرند.

عباية بن ربعی می‌گوید: «امیرالمؤمنین علیه‌السلام در مورد آیه شریفهٔ «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» فرمودند: قسم به کسی که جانم در دست اوست هیچ قریه‌ای (محل سکونتی) باقی نمی‌ماند جز این‌که صبح و شام به «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ» گواهی داده می‌شود».[3]

همچنین رفاعة بن موسی می‌گوید: «امام صادق علیه‌السلام در مورد آیه «وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً» فرمود: وقتی حضرت قائم قیام کند هیچ سرزمینی باقی نمی‌ماند جز این‌که بانگ «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» و «مُحَمَّدٌ رَسُولُ

---

۱. همان، ص ۳۰۷.
۲. همان، حدیث ۴۵۰.
۳. تأویل الایات الظاهرة، ص ۶۶۳.

الله» طنین‌انداز می‌شود».[۱]

وجوب نماز جمعه و نماز عید فطر و عید قربان

در اهمیت نماز جمعه همین بس که خداوند در سورهٔ جمعه می‌فرماید: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذَا نُودِیَ لِلصَّلَاةِ مِن یَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِکْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَیْعَ ذَٰلِکُمْ خَیْرٌ لَّکُمْ إِن کُنتُمْ تَعْلَمُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی‌که برای نماز روز جمعه اذان گفته شود، به‌سوی ذکر خدا بشتابید و خریدوفروش را رها کنید که این برای شما بهتر است؛ اگر می‌دانستید»![۲]

شخصی به نام قُلیب به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: بارها و بارها برای حج آماده شدم؛ اما توان آن را پیدا نکردم. ایشان فرمودند: «عَلَیْکَ بِالْجُمُعَةِ فَإِنَّهَا حَجُّ الْمَسَاکِینِ؛ بر تو باد به (نماز) جمعه چراکه آن، حج فقراست».[۳]

حضرت در بیان دیگری فرمودند: «جمعه برای شما ثواب یک حج و یک عمره است. حج شما شتاب و مبادرت به نماز جمعه و عمره است. حج شما شتاب و مبادرت به نماز جمعه و عمرهٔ شما انتظار اقامه نماز عصر پس از نماز جمعه است».[۴]

گرچه در دوران غیبت امام، این نماز و همچنین نماز عید فطر و قربان واجب نیست، اما اهمیت و آثار و برکاتش همچنان پابرجاست و یکی از برکات مهم انقلاب اسلامی، احیای این نماز در بیش از ۹۰۰ شهر بوده است و اجتماعات باشکوه نماز جمعه، خاری بس سخت بر چشم دشمنان و محل روشنگری،

---

۱. تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۸۳.
۲. جمعه: ۹.
۳. تهذیب، ج ۳، ص ۲۳۷.
۴. بحار، ج ۸۶، ص ۲۱۴.

خدمات اجتماعی، اعزام نیروها به جبهه‌های دفاع مقدس حق علیه باطل و برکاتی از این قبیل بوده و خواهد بود.

با ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نماز جمعه و نماز عید فطر و قربان همانند دوران قبل از غیبت، واجب خواهد شد.[1] با این تفاوت که در سراسر عالَم نماز جمعه و جماعات و نماز عید فطر و قربان، باشکوه هر چه تمام اقامه خواهد شد. «أ ترونا نحن هیهنا و أنتم تؤمّ الناس و قد ملأت الأرض عدلا و أذقت أعداءك هوانا و ذلّا و أثبتّ أقدامنا و جعلتنا حكّاما و قهرت الجبابرة و أحصدت دابر المتكبّرين و اجتثثت أصول المنافقين و نحن نقول الحمد للّه ربّ العالمين؛ آیا (روزی می‌شود) که شما ما را ببینید، درحالی‌که دور شما جمع شده‌ایم و شما امام و پیشوای مردم هستید و زمین را پر از عدل کرده‌اید و دشمنانتان را خواری و زبونی و کیفر چشانده و سرکشان و منکران حق را نابود کرده و ریشه متکبران را قطع نموده و اساس ستمگران را ریشه‌کن کرده‌اید و (در آن زمان است که) ما می‌گوییم: الحمد للّه ربّ العالمین».

توسعه مساجد

به همین جهت است که یکی از برنامه‌های امام، توسعه مساجد است. مفضل بن عمر می‌گوید: از امام صادق علیه‌السلام شنیدم که می‌فرمود: «وقتی حضرت قائم قیام کند، در پشت کوفه مسجدی بنا خواهد کرد که هزار درخواهد داشت و خانه‌های اهل کوفه به دو نهر کربلا متصل خواهد شد».[2]

حبّة عُرنی می‌گوید: آقا امیرالمؤمنین علیه‌السلام وقتی به شهر حیره رسید فرمود:

---

۱. العروة الوثقی، ج ۱، ص ۷۱۳.
۲. ارشاد شیخ مفید، ج ۲، ص ۳۸۰.

«[illegible] ؛ قطعاً این به آن متصل خواهد شد و اشاره کردند به کوفه و حیره تا آنجا که یک ذراع از بین این دو شهر به قیمت چندین دینار معامله خواهد شد». سپس فرمودند: «[illegible] ؛ و در حیره مسجدی بنا خواهد شد، پانصد درخواهد داشت و حضرت قائم در آن نماز می‌خواند؛ چراکه (آن زمان) مسجد کوفه گنجایش نمازگزاران را ندارد. سپس فرمودند: چهار مسجد ساخته خواهد شد که مسجد کوفه کوچک‌ترین آن خواهد بود».[1]

یاران امام، شیران روز و عابدان شب

امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند: «[illegible] ؛ گویا به قائم و اصحابش در نجف کوفه می‌نگرم درحالی‌که بر بالای سرشان پرنده است و توشه آنان تمام‌شده است و لباس‌هایشان مندرس و سجده‌ها (ی طولانی) بر پیشانی‌شان اثر گذاشته است و شیران روزند و عابدان شب».[2]

حضرت در بیان دیگری در وصف یاران امام فرمودند: «[illegible] ؛ آنان مردانی

---

۱. تهذیب الاحکام، ج ۳، ص ۲۵۴.
۲. بحار الانوار، ج ۵۲، ص ۳۸۶.

هستند که شب را نمی‌خوابند (مشغول عبادت هستند) و زمزمه‌ای همانند صدای کندوی زنبورعسل دارند. شب را با قیام (تهجد) می‌گذرانند و روز را سوار بر اسب‌هایشان (آماده جهاد) هستند. عابدان شب‌اند و شیران روز و به امامشان از کنیز نسبت به مولایش فرمان‌بردارترند».[1]

و چه زیبا امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: «لَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ مُصْعِدِينَ مِنْ غَرْبِ الْكُوفَةِ ثَلَاثَمِائَةٍ وَ بِضْعَةَ عَشَرَ رَجُلًا كَأَنَّ قُلُوبَهُمْ زُبَرُ الْحَدِيدِ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ يَهِيمُ الرُّعْبُ أَمَامَهُ شَهْرًا وَ خَلْفَهُ شَهْرًا أَمَدَّهُ اللَّهُ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوَّمِينَ حَتَّى إِذَا صَعِدَ النَّجَفَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ نَعْبِدُوا لِيَلْتَكُمْ هَذِهِ فَيُبَيِّتُونَ بَيْنَ رَاكِعٍ وَ سَاجِدٍ يَتَضَرَّعُونَ إِلَى اللَّهِ حَتَّى إِذَا أَصْبَحَ قَالَ خُذُوا بِنَا طَرِيقَ النُّخَيْلَةِ؛ گویا به یارانش می‌نگرم که ۳۱۳ مرد هستند و به‌سوی نجف به‌پیش می‌روند و دل‌هایشان همانند پارهٔ آهن است. جبرئیل از سمت راست و میکائیل از سمت چپ و رعب (ترس و وحشت دشمنان از ایشان) یک ماه پیش رو و پشت سرشان حرکت می‌کند و خداوند آنان را به پنج هزار فرشتهٔ نشانه‌دار یاری می‌کند؛ تا این‌که به نجف برسند آنگاه امام به یارانش می‌گوید: امشب را به عبادت بگذرانید و آنان برخی در حال رکوع و برخی دیگر در حال سجود خواهند بود و به درگاه الهی تضرع می‌کنند؛ تا این‌که صبحگاهان امام می‌فرماید: به سمت نُخلیه حرکت کنید».[2]

در دوران دفاع مقدس رزمندگان اسلام سوار بر ماشین برای انجام عملیات به‌سوی خط مقدم درحرکت بودند و در مسیر باهم شوخی می‌کردند و می‌خندیدند!

---

۱. همان، ۳۰۸.
۲. همان، ج ۵۲، ص ۳۴۳.

رزمنده‌ای گوشه‌ای نشسته بود و نگران و مضطرب تند ذکر می‌گفت و به آنان اعتراض کرد که این چه وقت شوخی است؟! ذکر بگویید. رزمنده‌ای به او رو کرد و گفت: برادر! خشاب را سحر باید پر کرد! آری! در مصاف حق علیه باطل و رویارویی با شیاطین الجن و الانس، کسانی می‌توانند ثابت‌قدم بمانند و امامشان را یاری کنند که اهل تهجد و شب‌زنده‌داری باشند و عشق به خدا آنان را شیفتهٔ امامشان قرار داده و بی‌تاب و بی‌قرار شهادت در رکاب مولایشان ساخته باشد.

خاتمه

تمازبو بیکر مطهر خانم اوصیاء

اکنون دوران سرسبز و درخشان حکومت جهانی امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را تصور کنیم و خود را در آن دوران ببینیم که: سال‌هاست بشر به آرزوی دیرینهٔ خود رسیده و مدینه فاضلهٔ جهانی شکل‌گرفته است. آرامش و امنیت، صفا و صمیمیت، وحدت و همدلی همه‌جا را فراگرفته و خیروبرکت از آسمان و زمین می‌بارد و می‌روید و هیچ مشکلی نمانده جز یک مشکل! و آن این‌که افراد، صدقات و مبرّات خود را برداشته و در هر کوی و برزن و شهر و روستا به دنبال نیازمند می‌گردند؛ اما فقیر و نیازمندی نمی‌یابند. آنان دریافته‌اند که با کمک به دیگران، خود از آثار مادی و معنوی و برکات دنیوی و اخروی آن، بهره‌مند می‌شوند.

عطر دل‌انگیز نماز و عبادت خالصانه، تمام عالَم را معطر کرده و با طنین‌انداز شدن بانگ اذان، همه از هم سبقت می‌گیرند؛ تا در مسجد حضور یابند و در اجتماعات عظیم نماز جماعت حضور فعال داشته باشند و توشه‌ای از

برنامه‌های معنوی مسجد برگیرند و به خانه یا محل کار بازگردند.
اما سرانجام خبری، خاطرها را مکدّر، قلب‌ها را متلاطم و همه را نگران می‌سازد!
لحن کلام امام متفاوت شده و سخن از نزدیک بودن رحلت ایشان به میان آمده است!
خدایا! پس از رحلت ایشان چه خواهد شد؟ و چه کسی امامت و رهبری بشریت را به دست خواهد گرفت؟ و آیا کسی هست که بتواند چون ایشان این مسیر را ادامه دهد؟
آری! خدای منّان، تدبیر حکیمانه‌ای برای دوران پس از حاکمیت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در نظر گرفته است و سخن از یک دورهٔ جدید و متفاوت با عنوان «یوم الکرة» یعنی دوران رجعت در میان است.
امام صادق علیه‌السلام ذیل آیه شریفهٔ «ثم رددنا لکم الکرة علیهم» فرمودند: «امام حسین علیه‌السلام با هفتاد نفر از اصحابش رجعت خواهد کرد. وقتی برای مردم این اطمینان حاصل شد که او امام حسین علیه‌السلام است. امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف رحلت می‌کند و امام حسین علیه‌السلام ایشان را غسل می‌دهد و حنوط و کفن‌ودفن او را بر عهده می‌گیرد؛ زیرا امر وصی را جز وصی نمی‌تواند بر عهده بگیرد».[1]

مولای فإن أدرکنی الموت قبل ظهوره فإلی أتوسل بک و بهدیت الطاهرین إلی الله تعالی و أسأله أن یصلی علی محمد و آل محمد و أن یجعلنی فی کرة فی ظهوره و رجعة فی أیامه أتبع من طاعتک مرضاة و أسعی من أمامک فوزا عنده یا وجیه ؛ مولای من! اگر قبل از ظهورت، مرگ من فرارسید، پس به‌واسطه شما و اجداد طاهرانتان به خداوند توسل می‌جویم و از او می‌خواهم بر

۱. کافی، ج ۸، ص ۲۰۶.

محمد و آلش درود فرستد و بازگشتی در دوران ظهورت و همچنین بازگشتی در دورانت برای من قرار دهد؛ تا به خواسته‌ام از پیروی‌تان دست‌یابم و دلم از (نابودی) دشمنانت شفا گیرد...همانا تو شنوا و اجابت‌کننده هستی».

والسلام علیکم و رحمة الله

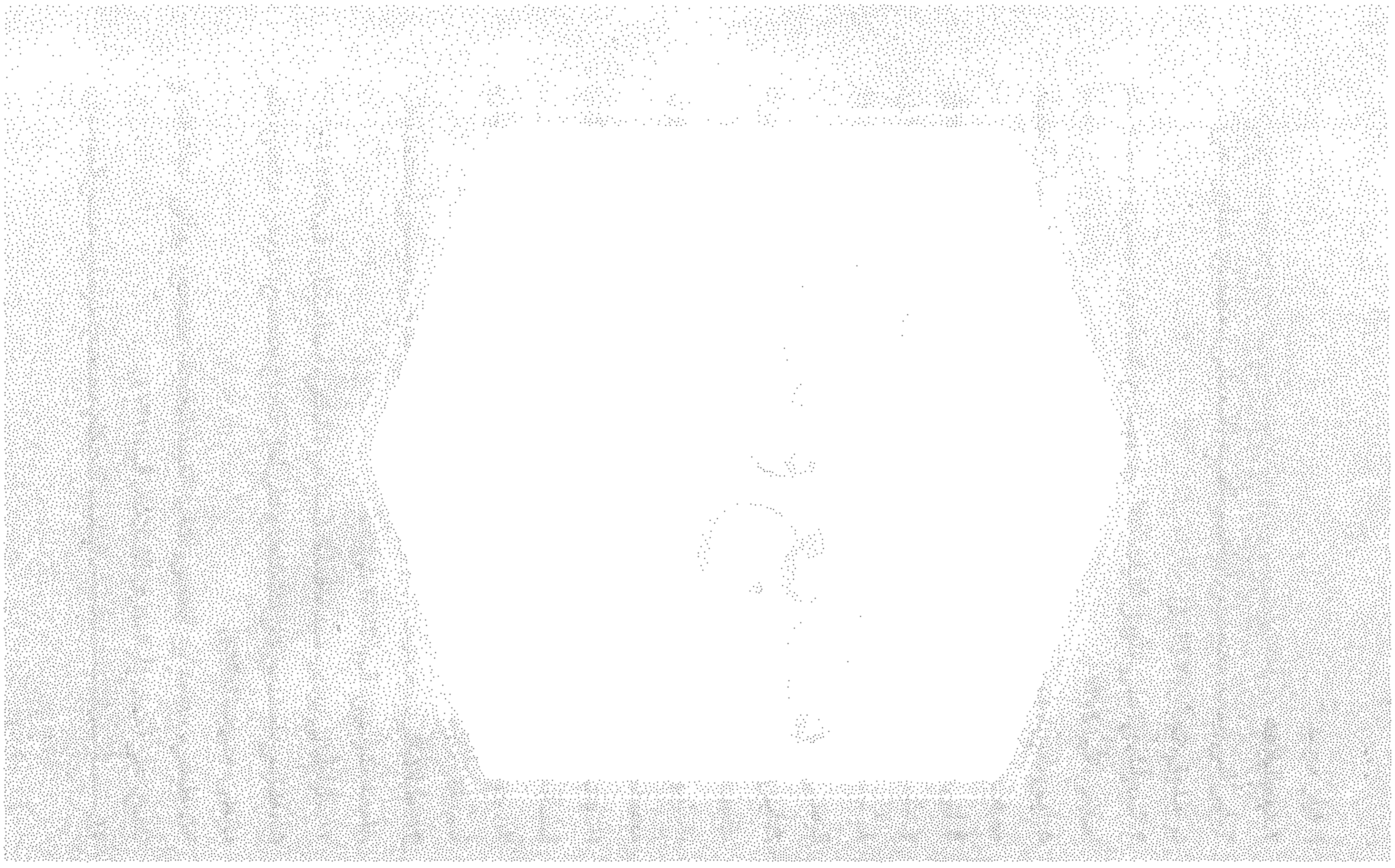

۱. قرآن مجید
۲. نهج‌البلاغه
۳. ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم، الغیبه (للنعمانی)، مصصح: غفاری، علی‌اکبر، نر صدوق، تهران، ۱۳۹۷ ق.
۴. استرابادی، علی، تاویل الآیات الظاهرة، مصحح: استاد ولی حسین، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۰۹
۵. ابن بابویه قمی (شیخ صدوق) محمد بن علی، کمال‌الدین و تمام النعمة، مصحح: غفاری، علی‌اکبر، اسلامیه، تهران، ۱۳۹۵ ق.
۶. ابن طاووس، علی بن موسی، فلاح السائل و نجاح المسائل، بوستان کتاب، قم، ۱۴۰۶ ق.
۷. ----------، اقبال الاعمال، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۹ ق.
۸. ----------، جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، دار الرضی، قم، ۱۳۳۰ ق.
۹. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الکبیر، مصحح: قیومی اصفهانی، جواد، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۹ ق.
۱۰. ابو مخنف کوفی، لوط بن یحیی، وقعة الطف، محقق: یوسفی غروی، محمدهادی، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۱۷ ق.
۱۱. بخاری، محمد بن مسلم، صحیح بخاری، وزارت اوقاف مصر، لجنة إحیاء کتب السنة بالمجلس الأعلی للشئون الإسلامیة، مصر، بیتا.
۱۲. حویزی، عبد علی، تفسیر نور الثقلین، مصصح: رسولی، هاشم، اسماعیلیان، قم، ۱۴۱۵ ق.
۱۳. طباطبائی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: موسوی، محمدباقر، جامعه مدرسین، قم، ۱۳۷۴ ش.
۱۴. طباطبائی یزدی، سید محمدکاظم، العروة الوثقی، اسماعیلیان، قم، ۱۴۲۵ ق.
۱۵. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج علی اهل اللجاج، مصصح: خرسان، مرتضی، نشر مرتضی، مشهد، ۱۴۰۳ ق.
۱۶. طوسی، محمد بن الحسن، کتاب الغیبة للحجة، مصحح: تهرانی، عباد الله و ناصح، علی احمد، دار المعارف الاسلامیة، قم، ۱۴۱۱ ق.
۱۷. ----------، تهذیب الاحکام، مصحح: خرسان، حسن الموسوی،

تهران، ۱۴۰۷ ق.
۱۸.----------، مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، مؤسسه فقه الشیعه، بیروت، ۱۴۱۱.
۱۹. عمید، حسن، فرهنگ عمید. (دوجلدی) نشر امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۴.
۲۰. عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر عیاشی، مصحح: رسولی محلاتی، هاشم، المطبعة العلمیه، تهران، ۱۳۸۰ ق
۲۱. قطب‌الدین راوندی، سعید بن هبة الله، الخرائج و الجرائح، مؤسسه امام مهدی، قم، ۱۴۰۹ ق.
۲۲.----------، الدعوات (للراوندی)، مدرسه امام مهدی، قم، ۱۴۰۷ ق.
۲۳. کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی، البلد الامین و الدرع الحصین، مؤسسه اعلمی، بیروت، ۱۴۱۸ ق.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، مصحح: غفاری علی‌اکبر و آخوندی محمد، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷
۲۵. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق.
۲۶. مجلسی، محمدتقی، روضة المتقین، مصحح: موسوی، حسین و اشتهاردی علی پناه، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، قم، ۱۴۰۶ ق.
۲۷. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان الحکمة، دار الحدیث، قم، ۱۳۸۹ ش.
۲۸. مرکز تخصصی مهدویت، فصل‌نامه علمی پژوهشی انتظار موعود، شماره ۸، انتشارات مرکز تخصصی، قم، تابستان ۱۳۸۳ ش.
۲۹. مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، مصحح: عبد الباقی، محمد فؤاد، دار الحدیث، قاهره، ۱۴۱۲ ق.
۳۰. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، مصحح: مؤسسه آل البیت، کنگرهٔ شیخ مفید، قم، ۱۴۱۳ ق.
۳۱. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۱ ش.
۳۲. نجاشی، احمد بن علی، رجال نجاشی، جامعه مدرسین، قم، ۱۳۶۵ ش.